

ОБЛАСТНОТО ДЕЛЕНИЕ НА БЪЛГАРСКИТЕ ЗЕМИ В ЗАПАДНОЕВРОПЕЙСКАТА КАРТОГРАФИЯ ДО НАЧАЛОТО НА XIX в.

автор: Иван Войников

Темата за представянето на българските земи в западноевропейската картографска традиция е слабо засегната в историографията. Първият който обръща внимание на проблема е Анастас Иширков, в 1909 г.¹, с една кратка анотация за средновековните карти и мястото на България в тях.. Деветнадесет години по-късно, през 1928 г, Йордан Ковачев² се опитва да запълни празнотата в проучванията с една студия, която обаче има повече библиографски характер и в общи линии преповтаря писаното от Иширков. Единственият който се занимава по-задълбочено с проблема е Петър Коледаров³, но изследванията му върху старите карти са фрагментарни и концентрирани главно върху средните векове. Целта на настоящото изследване е на база достъпния материал да се систематизират наличните данни и се очертаят тенденциите в представянето на областното деление на българските земи в западноевропейските карти до освобождението.

Следва да бъде уточнено и какво се разбира под понятието български земи. Изхождано е от териториите на които има фиксирани компактни маси българи през XIX в. Изключени за преселническите колонии в бившите Бесарабска, Таврическа и Херсонеска губернии, както и всички други емигрантски общности северно от р. Дунав. Приблизителната граница на интересуващата ни територия започва от устието на р. Морава, след което следва по линията р. Морава- р. Южна (Българска) Морава - р. Топлица до гр. Куршумлия, от там една мислена линия в южно направление до планината Жеговац, след което върви по билата на планините Жеговац, Шар, Бабушница, Кораб, Ябланица, Мокра, оттам по вододелните височини между реките Девол и Бистрица, от където минава по р. Бистрица (на гръцки Халиакмон) до вливането и в Егейско море, продължава по бреговата линия до гр. Солун, от там по линията Солун – Орфанто, след което следва бреговата линия до гр. Енос (тур. Енес), продължава на югоизток към землищата на селищата Булгаркьой, Малгара и Кешан, след това се движи по мислена права линия до гр. Мидия (тур. Къйкъкьой) на черноморското крайбрежие. От Мидия взема северна посока, по крайбрежната ивица до делтите на р. Дунав, а оттам се прехвърля по р. Дунав до устието на р. Морава.

Така очертаната територия е приблизителна. Така например тук не влизат българските села около Чорлу, Родосто и Истанбул (Цариград). Следва да се уточни, че в тези земи не са живеели единствено и само българи и че тук не става въпрос за националистична пропаганда, а само за зона населявана от представители на българския етнос през XIX в.

---

¹ Иширков А. България в средновековните карти. Периодическо списание на Българското книжовно дружество, кн. LXX (1909) стр. 158-160

² Ковачев Й. Принос към историята на картата на България, Сборник на Българската академия на науките и изкуствата кн. XXII (1928) с. 1-55

³ По важни негови творби в областта са : Най-ранни споменавания на българите в старинните карти – Изв. от истор. институт на БАН бр20/1968; Първата българска държава в средновековната картография сп. Векове кн. 1/1973 г.; Втората българска държава в старинните карти от XIII-XVI в. сп. Векове кн. 4/1973; Картографията за българския етнос през Възраждането (вкл. на Берлинския конгрес) Българската нация през Възраждането С. 1980; The Medieval Maps as a Source of Bulgarian history – Bulgarian historical review №2/1982 ; Средновековните карти като извор за българската история- Помощни исторически дисциплини Т. 4 С. 1986 Името Македония в историческата картография С 1985; Политическа география на средновековната българска държава – I част С. 1979, с. 57-58; II ч. С. 1989, с. 122-125

Първите карти на европейския континент са създадени още пред античността. Особено популярни те стават в римската империя, където се изготвят пътни карти⁴, кадастрални планове и скици⁵, с цел улесняване на търговията, имперската администрация и армията. Върх в античната картография е атласът на Клавдий Птолемей, живял в Александрия през II в.⁶

Със залезът на античната култура и падането на „готическата нощ“ в Европа, картите изгубват предишното си значение. Изолираността на ранносредновековното общество и ограничената търговия обезсмислят тяхното практически приложение.

Все пак интересът към изобразяване на страните в света не изчезва напълно. Картографията през средните векове става приоритет на отделни духовници, които са имали достъп до оцелели римски карти и землеописания, съхранявани в манастирските библиотеки.

От историческите извори е известно, че франкският император Карл Велики (768-814) и сицилийският крал Рожер II Гискар (1097-1154) са поръчвали да им бъдат изготвяни карти на света върху сребърни дискове⁷, но това са по-скоро изключения, а не практика.

Най-старата група карти, създадени в средновековния Запад са т.нар. световни карти или *mappe mundi*, правени в продължение на седем века – от VIII до XV в. Тъй като техните съставители са духовници се наричат още и манастирски карти. Характерна особеност на тази група е схематичността и географска неточност. Това обаче не е било проблем, тъй като те не са били предназначени за практическа употреба, а само да илюстрират разположението на отделните страни в света, според представите на техните създатели. Заради упадъкът на науките през средните векове, основен извор на знания си остават античните автори, което обяснява и изобилната антична географска номенклатура.

Създател на този тип картография е св.Исидор Севилски (ок.560-636 г.). Той е автор на енциклопедичния труд „Етимология“. В т.XIV е дадено описание на света, компилирано от трудовете на античните автори, както и схема на разположението на континентите. Тя е с кръгла форма и ориентация изток-запад. Сушата представлява кръгъл диск, ограден от морето-океан. Посредством буквата „Т“, образувана от Танаис (Дон), Нил и Средиземно море, се разделя на три континента: Европа, Азия и Африка, на които се заселили тримата синове на Ной – Яфет, Сем и Хам.

Всъщност Исидор не е създател на този модел⁸. Той само го заимства от античните географи, но неговата роля е в това, че го налага в християнският свят. Поради тази причина картите до XV в. са предимно кръгли и с източна ориентация (изток-запад).

Друг духовник оказал влияние върху формирането на средновековната картография е Козма Индикоплест (Козма Индикоплов). Търговец и пътешественик от Египет, замонашил се в края на живота си, Козма написва през 547-549 г. „Християнска топография“. В нея той отхвърля схващанията на Птолемей за кълбовидността на земята и утвърждава, че тя е плоска, а Йерусалим се намира в центъра и. В приложенията към съчинението му карти земята е представена като правоъгълник. Това става първооснова за представянето на света в някои карти с правоъгълна форма. Като

---

⁴ Единствено оцеляла до днес е т.нар. Tabula Peutingeriana, чийто прототип се смята че е създаден през IV, сл. Хр., в последствие (II-III в) редактирана.

⁵ Dilke O A Mars in the Treatises of Roman land Surveyors. Geographical journal №4/1961 pp417-426

⁶ Авторството на картите на Птолемей е спорно. Според някои те са дело на ученикът му Агатодемон

⁷ Коледаров П. Най-ранни споменавания на българите в старинните карти – Изв. от истор.институт на БАН бр20/1968 с.222-223

⁸ Същият модел се използва и в арабските карти.

смесен вариант от предните два са елипсовидните изображения, които обаче се срещат сравнително по-рядко.

Според вида си *mappi mundi* се делят на следните групи:

- тристранни - представлящи света разделен посредством Дон, Нил и Средиземно море на три континента - Азия, Европа и Африка. Наричат се Т-О или Исидорови карти . Макар и по-рядко се срещат и разновидности- Y-О карти и V-О карти

-зонални-представят света разделен на пет климатични зони⁹. Наричат се още и Макробиеви, тъй като повечето от тях са открити върху преписи на съчинението на Макробий- Коментар на Цицероновия „Сънят на Сципион”.

-четиристранни-при тях за разлика от тристранните е отделен на юг и четвърти континент, който е непознат и се нарича Antipodes. От този тип са Беатусовите карти. Той обаче е рядко срещан, тъй като християнските догматици, позовавайки се на св.Августин Блаженни, гледали с лошо око на идеите за съществуването на четвъртия континент.

-комплексни карти - заемат най-голям дял от световните карти. При тях присъства информация за градове, реки, области. Освен р.Танаис (Дон) като разделители между Европа и Азия са добавени още Меотида (Азовско море), Понтус Евксинус (Черно море), Пропонтида (Мраморно море) и Егейско море.

По отношение на областното деление на българските земи в *mappi mundi* ще се обърне внимание на следните карти:

Меровнигска карта¹⁰. Това е най-старата запазена западноевропейска средновековна карта. Съхранява се в Общинската библиотека на гр.Алби (Франция). Съставена е ок 750г и е прибавена е като илюстрация към „Космография”-та на Павел Орозий. В зоната на българските земи са дадени старите римски провинции Тракия и Македония.

Беатусова карта. Неин автор е монаха от кралство Астурия (дн. в Испания) св.Беатус от Лиебана (ок.730-ок.800 г). През 776 г. той написва „Коментар на Апокалипсиса”, редактиран през 784 и 786 г., към който е вмъкната и карта на света, илюстрираща мисиите на Христовите ученици.Извори при съставянето и са Библията, римска пътна карта, енциклопедията на св.Исидор Севилски.

Оригиналът на беатусовата карта¹¹ не е съхранен. За нея се съди по оцелелите до днес 14 копия. В някои варианти земята е с правоъгълна, а в други с елипсовидна форма като континентите са разделени от Средиземно море (Европа от Африка), р. Нил (Африка от Азия) и Егейско море (Европа от Азия). Ориентацията на картата е изток-запад. В центъра на света е поставен свещения град Йерусалим, в най-източната част на Азия- Едемската градина. Българските земи са представени от римските провинции – Македония и Мизия (Лондонското копие от 1109 г.)¹², Македония (копието от Св.Север от 1030 г.)¹³, Дардания и Македония (Туринското копие от 1150 г), само Македония (копие от Осма от 1203 г) и т.н.

Англосаксонска Котънова карта¹⁴ Създадена от неизвестен англосаксонски монах, между 1025 и 1050 г.¹⁵ Подвързана е с превод на Присциан на географско съчинение на Дионисий Перигет. Между картата и превода на Присциан няма нищо

---

⁹ Зоните са: северна студена, северна умерена, екваториална тропична, южна умерена и южна студена

¹⁰ Повече информация <http://www.henry-davis.com/MAPS/EMwebpages/206mono.htm>

¹¹ Повече за Беатусовите карти вж. <http://www.henry-davis.com/MAPS/EMwebpages/207.1mono.html>

¹² Съхранява се в Британската библиотека в Лондон -Add.Mss. 11695

¹³ Съхранява се в Националната библиотека в Париж MS lat. 8878

¹⁴ Съхранява се в Британската библиотека Cotton MSS, Tib. B. V, folio 56

¹⁵ <http://www.henry-davis.com/MAPS/EMwebpages/210mono.html>

общо, освен че са писани от една ръка¹⁶. Смята се, че основен извор при съставянето и е съчинението на Павел Орозий *Historiarum Adversum Paganos Libri VII*¹⁷, писано през 417 г, тъй като повече от половината от номенклатурата е заимствана от него¹⁸.

Това е първата известна карта, в която се появява етнонимът българи. Балканите са представени от Константинопол, Мизия (грешно поставена на мястото на Тракия), Тракия, Далмация, Истрия, Атина, Атика и Македония (грешно поставена в Пелопонес). Река Дунав е без наименование, докато името и (*Danubis fluvius*) е поставен на р. Марица. Етнонимът българи (*Balgaru*) е поставен в едно пространство на север от Дунав до Балтийско море. На изток е обозначена областта *Dacia ubi et Gothiea*, т.е. Дакия, където е Готия. Това е директно заето от Павел Орозий и неговото описание на Европа¹⁹. Под Дакия тук се разбира класическата римска провинция създадена от император Траян в 107 г. обхващащ приблизително районът на съвременна Румъния. През IV в. Дакия започва да се нарича още и Готия поради заселилите се там готи.

На запад от българите в Котъновата карта е дадена област с нечетлив надпис намираща се между р. *Уранис* (*Нуранис-Южен Буг*) и друга река, която е без име. Според Конрад Милер нечетливият надпис следва да се разчете като та *Narfida* или *Napsida*²⁰, като смята че това е р. Днепър. На същото мнение е и П. Клодеров.²¹ И двамата обаче допускат една голяма грешка. Това не може да е име на река, тъй като навсякъде в картата, когато става въпрос за реки изрично се посочва *fluvius* (лат.-река). Също така посоченото от тях *Danapris* е доста далече от *Narfida*. Ако се сравни с останалите означения как се изписва буквата N се установява, че разчитането на Милер е проблематично. Според мен по-правилно би било да се чете *Tiarfida* – изопачено от Таврида или Таврика, както е бил наричан Кримския полуостров. В интерес на истината р. Южен Буг се намира западно от Крим, но подобно объркване не е необичайно за тази карта.

Англосаксонският монах поставя местообитанието на българите, някъде в Южна Бесарабия. Вероятен извор за тази локализация е съчинението на английския монах Беда Достопочтенни *De temporum ratione* (За хронологията), писано през 725 г. В него се споменава, че българското племе „се намира отвъд Дунав“²². Всъщност точният израз е *super Danubium* т.е. над Дунав, което обикновено се разбира на север от реката, макар че от текста не става ясно какво точно е имал предвид Беда.

Картата на Хайнрих от Майнц²³. Съставена ок. 1110 г. от някой си Хайнрих Приложена е в съчинението на *Honorius Augustodunensis- De imagine mundi*. Тук българските земи отново са представени от римските провинции Мизия, Тракия и Македония.

Карта от т.нар. Оксфордски псалтир. Съставена през 1110 г.. От българските земи е дадена само Македония (*terra Macedonium*)²⁴

Карта на Гвидо от Пиза. Правена през 1119 г.²⁵ г. Българските земи са представени от България (*Volgaria*), дадена непосредствено южно от Дунав²⁶, Дардания (на юг от България) и Македония.

¹⁶ Коледаров П. Най-ранни споменавания на българите.... с 234

¹⁷ В превод- Седем книги против езичниците

¹⁸ Коледаров П. Най-ранни споменавания на българите.... с 235

¹⁹ ЛИБИ т. I с. 127

²⁰ Miller K. *Mappaе Mundi. Die ältesten Weltkarten, herausgegeben und erläutert* Н III p.32

²¹ Коледаров П. Политическа география на средновековната българска държава – I част С. 1979, с. 57

²² ЛИБИ т. I с. 403

²³ Повече за нея вж. <http://www.henry-davis.com/MAPS/EMwebpages/215mono.html>

²⁴ <http://www.henry-davis.com/MAPS/EMwebpages/205BB.html>

²⁵ *Bibliothèque Royale Albert Ier, MS 3897-3919, (cat. 3095), fol. 53v*

Римското провинциално деление на българските земи (Мизия, Тракия, Македония) присъства и в картата на света от книгата на **Ламбертус от Сен Омер** „Liber Floridus”, писана през 1120 г. Тук Адриатическо море е наречено „Mare Macedonium” (т.е. Македонско море)²⁷

Първа карта към съчиненията на св.Йероним. Съставена е ок.1150 г. от неизвестен автор. Приложена е към съчинения на св. Йероним Блаженни, откъдето идва и името и. Съхранява се в Британската библиотека в Лондон²⁸. От интересуващите настоящето изследване територии са дадени:

- „Мизия, тук и България”(Mesia hec et Ulgaria) , поставена на юг от Дунав и на изток от Сирмиум, т.е византийската тема Сирмиум.
- Тракия провинция (Thracia pincia), дадена непосредствено до Константинопол, което показва че неизвестният автор е имал предвид византийската тема Тракия, а не едноименната римската провинция
- Македония- дадена на мястото на едноименната римска провинция
- Дардания (Sardania) , поставена между Панония (на запад), Сирмиум и Мизия (на север) и Олимп (на юг)

Картата от Верчели²⁹. Съхранява се в *Archivio Capitolare* в италианския град Верчели. Предполага се че е създадена между 1190 и 1218 г. от кардинал Гуала Бичери , по времето когато той е папски легат в Англия. От българските земи са дадени:

- България, поставена на север от Дунав и оградена между две реки
- Македония - на територията на античната провинция

В картата на света приложена към латински **Псалтир (ок.1225-1250 г)** е дадена само Македония.

Ебсторфска карта. Носи името си по името на манастира, намиращ се в Германия, където е открита. Унищожена е по времето на бомбардировките над Хановер през 1943 г. За съдържанието и се знае по запазени фотографии. За неин автор се смята английският духовник Геврасий от Тилбъри, който през 1223-1235 г. е председател на бенедиктинския манастир в Ебсторф (Германия), където и съставя карта на света.

Според географските представи на Геврасий р.Дунав, заедно с Марица (Ebrum) се вливат в Черно море. Тук най-вероятно Геврасий смесва от една страна античните хидроними Ebrum с Siabrus (Цибрица), служила като граница между Горна и Долна Мизия, а от друга с някакви устни сведения за р. Искър. За това говори факта, че при извора на тази река е дадена голяма крепост, която вероятно е София. България (Teга Vulgarogum) се намира между Дунав (на север), Искър (на изток) и безименна река (на запад), на западния бряг на която се намира Расция и Панония³⁰. Най-вероятно става въпрос за Морава, тъй като на другия бряг на Дунав, срещу устието на реката е дадено маркграфството Морава (дн.в Чехия). На северния бряг на Искър, респективно на изток от България са посочени „14 варварски славянски племена”(?). На юг от Искър е Сарматска Тракия (Tracia Sarmatie), а по на североизток на самият бряг на Дунав е дадена Мизия, по на изток от която пак на юг от Дунав са дадени варварски племена³¹, след тях крепостта Залдапа (Coldopa) намираща се при дн. с.Абрит (обл.Добрич).

---

²⁶ Коледаров греша като локализира България на северозападния бряг на Черно море, от двете страни на Дунав вж. Политическа география на средновековната българска държава II ч.С.1989 с.122-123

²⁶ Коледаров греша като локализира България на северозападния бряг на Черно море, от двете страни на Дунав вж. Политическа география на средновековната българска държава II ч.С.1989 с.122-123

²⁷ Коледаров П. Името Македония..... с.84

²⁸ Add Mss 10049

²⁹ Повече информация на <http://www.henry-davis.com/MAPS/EMwebpages/220.1mono.html>

³⁰ Самият текст гласи: Расция и Панония, земя на силни хора.Обработваемите земи са малко и не са толкова плодородни. На границата на Расция живеят хуни, които се наричат Мерари.

³¹ Буквално : тези са варварски племена. Вероятно се има предвид кумани или печенези

Дардания е дадена между Истрия (на север), Далмация (на изток) и р. Isces (на запад). Всъщност тук отново има смесване на античните хидроними Ахциус (Вардар) с Oscius (Искър) със сведения за р. Дрин.

Очевидно е че Геврасий е ползвал и устни сведения от хора посетили тези райони, като се е опитал да ги свърже с познати от античните източници названия на градове, реки и области.

Карта на Матей Парижки. Съставена е ок. 1250 г. от английският бенедиктински монах Матей Парижки и е приложена към съчинението му Cronica Maјога, завършено през 1259 г. Съхранява се в Британската библиотека в Лондон³². От българските земи е дадена само Македония.

Картата на Вилхелм от Триполи.³³ Съставена ок. 1271 г. от доминиканския мисионер Вилхелм от Триполи. Съхранява се в Националната библиотека в Париж. Българските земи са представени от трите римски провинции- Мизия, Тракия, Македония.

Херефордова карта. Съхранява се в катедралата в английският град Херефорд. Предполага се че е съставена от Ричард де Бело в периода 1285-1295 г., по времето когато той е бил свещеник (prebend) в катедралата в гр. Линкълн (Англия).

Българските земи³⁴ на юг от Дунав са представени от римските провинции- Мизия, Тракия, Македония и Дардания. На север от Дунав, срещу Мизия е дадена Dacia hes et Rusia (Дакия, тук е и Русия), която на изток се простира до р. Alanus. Очевидно е че в основата стои споменатото вече описание на Европа от Павел Орозий според когото „на изток се намира Алания, в средата Дакия, където е и Готия. По-нататък е Германия...”³⁵ Тук Бело смесва античното име на р. Олт- Alutus с Алания и се получава Alanus. Освен това описанието на Орозий е осъвременено, като Готия е заменена с Русия. В Ебсторфската карта Русия също е локализирана непосредствено северно от Дунав. Очевидно е че такива са били географските представи на английските автори от XIII в., макар че според Роджърт Бейкър Русия се простирала между Полша и р. Дон.³⁶

България (Vulgarii) се намира източно от Дакия между реките Alanus (Олт) и Danapere (Днепър). Тук, подобно на Котъновата и Веречелийската карти, България е поставена северно от Дунав, което говори за спазване на установена от английските картографи традиция, в чиято основа стои Беда Достопочтенни и неговата творба „За хронологията” или пък някаква по-стара карта.

Картата на Пиетро Висконте. Съхранява се в Британската библиотека в Лондон.³⁷ Неин автор е генуезецът Пиетро Висконте, смятан за първият професионален картограф в Западна Европа. Смята се че картата е правена в периода 1306-1321 г. Тя се отличава със сравнително точните очертания на бреговата линия. Въпреки това обаче българските земи са представени от римските провинции- Мизия, Тракия и Македония, като единствено Тракия е разположена според местоположението на византийската тема, т.е. около Константинопол.

Карта на Марино Салуто. Съставена около 1306 г. Спроно е дали е дело на Марино Салуто или Пиетро Висконте. Повлияна е от портоланите, поради което е сравнително точна. Българските земи са дадени с античната номенклатура- Мизия, Тракия и Македония.

---

³² Cott.Nero.D V

³³ Информация за нея съм ползвал от Коледаров П. Най-ранни споменавания на българите.... табл.1

³⁴ Вж. Bevan W.L., H.W. Phillott Medieval geography an eassy in illustration of the Hereford mappa mundi London 1873 p. 135-138

³⁵ ЛИБИ т.1 с.207

³⁶ Bacon Roger Operis majoris translations by Herbert M. Howe 1996 p.358

³⁷ Повече информация вж. <http://www.henry-davis.com/MAPS/LMwebpages/228Fmono.html>

Картите на Ранулф Хигден³⁸. Ранулф Хигден е бенедектински монах от абатството Сент Уербърг в Честър, Англия. Около 1350 г. изработва две световни карти, които прикрепя към историческото си съчинение Polychronicon. Съчинението става доста популярно, за което говори и факта че до сега са известни около 120 негови копия. В първата карта³⁹ българските земи отново са дадени римските провинции-Македония, Тракия и Мизия.

Във втората карта⁴⁰ на мястото на Македония е поставена Gresia, а след Мизия следва Дакия (Sdecia), Унгария, България (Bulgaria) и Панония. Всички области са дадени южно от Дунав.

Карта от Женевски Салустиев кодекс⁴¹. Картата е правена във втората половина на XIV в. На юг от Дунав, по черноморското крайбрежие, на север от Стара планина и на изток от неизвестна река е посочен макронима Вигсуа. Коледаров смята, че в основата стои арабски извор, тъй като е твърде близко с арабското Бурджан (България). Южно от Стара планина е Macedo, т.е. Македония. Трудно обаче може да се каже дали това е тема Македония или класическата римска провинция.

Картата на Борджия, известна е още и като картата от Велетри⁴². Носи името си от кардинал Стефан Борджия, който през 1794 г. я закупува за своя музей във Велетри. Нейният автор е неизвестен. Смята се че съставена в периода 1430-1450 г. в Южна Германия. Южно от р. Дунав е даден град Никопол, станал известен с битката между османците и унгарския крал Сигизмунд през 1396 г. До Никопол стои надпис България (Burgaria), а западно от него е изобразена голяма река, вливаща се в Дунав, на западния бряг на която е написано Унгария. Явно тук са включени и сръбските княжества представени като унгарски владения. Вероятно тази река е Морава.

Карта на Андреас Валспергер⁴³. Андреас Валспергер е бенедектински монах от Залцбург. През 1448г. той съставя в гр. Констанц карта на света. Българските земи са представени от България (Bulgaria) намираща се южно от Дунав и Македония, грешно локализирана на юг от Олимп.

Карта на Лукас Брандис де Шас. Това е една от първите печатани карти. Тя се намира в отпечатаната в Любек през 1475 г. книга на Лукас Брандис: „Rudimentum Novitiorum sive chronicarum historiarum epitome”⁴⁴. Картата е от типа ТО. Отделните страни са изобразени като планински върхове. На територията между р. Дунав и Константинопол е изписано Македония.

Анонимна карта на Балканите от XV в.⁴⁵ Картата е прикачена към препис на Географията на Клавдий Птолемей от XV в., дело на неизвестен автор. България е локализирана между р. Дунав-на север; Черно море- на изток; Стара планина-на юг, представена от планините Куновица (Cunoviza mons)-на изток от Искърския пролом и Сегорие (Segorie mons) на запад от него; и една планина на запад наречена Куцава (Cuzava mons), която е разположена по права линия между Стара планина и Дунав. Тази планина се намира на изток от р. Морава и гр. Ялаба (Jalaba)-крепостта Гълъбец

³⁸ Ms. Tanner 170 повече информация <http://www.henry-davis.com/MAPS/LMwebpages/232mono.html>

³⁹ Съхранява се в Британската библиотека в Лондон

⁴⁰ Съхранява се в Бодлеанската библиотека в Оксфорд Ms. Taner 170

⁴¹ Цит. по Коледаров П. Политическа география на средновековната българска държава II ч. С. 1989 с. 124

⁴² Съхранява се в Ватиканската библиотека-Borgiano XVI

⁴³ Съхранява се във Ватиканската библиотека-фонд Борджиано Cod. Palat. Lat. 1362 b Повече информация <http://www.henry-davis.com/MAPS/LMwebpages/245mono.html>

⁴⁴ Повече информация http://cartographic-images.net/Cartographic_Images/253_Rudimentum_Novitiorum.html

⁴⁵ Съхранява се в Националната библиотека на Флоренция Bibl Naz Magl CL XIII 16

(дн.Голубац). Името Куцава е изопачено от Кучевска планина- на сръбски. Кучай. В действителност на картата е дадена планинската верига съставена от планините Мироч, Гълъбинска, Кучевска и Горуновец, по билата на която най-вероятно е минавала границата на Видинското царство.

По отношение на имената на планините Куновица и Сегорие авторът е допуснал грешка. Първата се намира между Бяла Паланка и Ниш⁴⁶, а не на изток от Искърския пролом. Сегорие е изопачено от Загора, което е име на област, а не на планина.

Макронимът България е даден два пъти на картата, единия на запад от р.Искър, а другия на изток от нея, с което явно се е означавало Видинското и Търновско царства.

По линията Костур-Скопие-София-Порто-Лагос е изобразена планина, която веднъж е наречена Ветузо (Vetuso mons) , втори път Ветио (Vetio mons). В буквален превод от латински това би трябвало да означава Стара планина, но според картата планината Ветузо включва планините Перезка, Баба, Илинска, Суха гора, Черна гора,Мотина, Патарица, Осоговска, Рила и Западните Родопи.На изток от тази палина и на юг от Куновица са обозначени две области- Гърция (около Адрианопол-дн.Едирне) и Тракия (около устието на р.Марица). Очевидно е че по първия макроним се има предвид византийската тема Македония, а под втория тема Тракия.

Областта Македония е дадена между р.Вардар и планината Ветузо, а на запад от Вардар- Тесалия.

Първият етап от развитието на западноевропейската картография са т.нар. манастирски карти. Съставяни най-вече от духовници на база съчиненията на раннохристиянски и антични автори те не блесят с точност в представянето на отделните региони и особено на тези, които са извън католическия свят. Поради тази причина българските земи се представят най-вече чрез античната номенклатура, а именно класическите римски провинции Мизия, Траки и Македония⁴⁷ и в отделни случаи и късноримската Дардания⁴⁸. Тези провинции окончателно престават да съществуват след варварските нашествия от VI-VII в. Още през втората половина на VII в.във Византия започват да се създават нови военно-административни единици-теми. Първата тема на Балканите е Тракия, за която се предполага че е основана след 681 г., макар, че първите сигурни сведения са от 742 г. Първоначално покривала района на античната провинция, но след създаването на тема Македония тя се свива до източните части на Одринска (Източна) Тракия.

Между 799 и 802 г. се създава и тема Македония⁴⁹, но на ново географско място- Маришкият басейн, като неин главен град става Адрианопол (дн.Одрин).

Създаването на византийските теми, както и възникването на нови държави на Балканите трайно променят и имената и границите на областите. Римското провинциално деление окончателно бива забравено, с изключение на византийските хронисти, които продължават да го използват в своите трудове.

Западноевропейските картографи, обаче не отчитат тези промени.Те посочват Тракия и Македония според местоположението им в античността, а не според ново им място. Въпреки сковаността на западната картография по отношение на областното деление в нея навлизат и новости. Доказателство за това е употребата на макронима

---

⁴⁶ Иречек К. История на българите С 1978 с.413

⁴⁷ Мизия- основана в 29 г.пр.Хр., в 86 г.пр.Хр. е разделена на Горна и Долна; Тракия- основана в 46 г. сл.Хр., Македония- основана в 146 г.пр.Хр.

⁴⁸ Образувана от император Диоклециан между 284 и 305 г. , обхващаща Софийско, Поморавието и Косово.

⁴⁹ Повече за тема Македония вж.Коледаров П. Името Македония в историческата картография С 1985 с.52-87

България. Той се използва най-вече от английските картографи, които го локализируют на север от Дунав, тъй като се позовават на едно неясно сведение от Беда Достопочтенни. Йеронимовата карта и тази на Гвидо от Пиза приравняват България с Мизия-подход широко използван от византийските хронисти. Това показва че основния извор при тях са представители на византийските интелектуални среди.

Единствената карта, която се откроява от останалите *mappe mundi* е на Геврасий от Тилсбъри (Ебсторфската карта). Тук наред с античните и ранносредновековни извори са ползвани и сведения на съвременници посещавали Балканите. Геврасий локализира България между Морава, Дунав, Искър и Македония на юг, за което свидетелства измисления град *Nisea* (да не се бърка с гр.Никея в Мала Азия), известен в Хедерфордовата карта като *Masuela*, който се намира в Македония, според античното и местоположение. Между Дунав, Стара планина, Искър и Черно море е дадена Мизия, което всъщност отговаря на известния от средновековните извори макроним Загора. Въпросът ще бъде разгледан детайлно по-долу.

В германските карти България навлиза късно- едва през XV в.и то заради несполучливият поход на унгарския крал, а по-късно и император на Свещената римска империя- Сигизмунд през 1396 г, в който взимат участие и много германци. Поради тази причина и България е поставяна сравнително точно.

Вторият етап от развитието на западноевропейската картография са т.нар. портулани. Използват се в периода XIII - XVII в. Появата им е свързана с навлизането на компаса в европейското мореплаване в края на XII в. Името им произлиза от италианското *portolano*, означаващо „свързан с пристанища”. За разлика от *mappe mundi* този тип карти са предназначени за навигация, т.е. за чисто практични цели. Те показват бреговата линия и пристанищата.Отличават се с географска точност при очертаването на сушата. Имат и специфична координатна система, основана на 32-те посоки на компаса, наричани румбове, чрез която са се ориентирали мореплавателите. Основен недостатък при портуланите е че не отчитат кривината на земята, което ги прави непригодни за навигация в открития океан. Поради тази причина те са използвани за каботажно (в близост до брега) плаване в малки басейни – Средиземно, Черно, Червено и Балтийско морета, както и атлантическото крайбрежие на Западна Европа.

Доколкото портуланите са създавани за навигационни цели, съдържащата се в тях информация за сушата е минимална. Ето защо са бедни откъм данни за областното деление.

Най-старият известен до сега портулан е т.нар. **Пизанска карта**⁵⁰. Съставена е ок.1296 г. в Генуа. Картата е без обозначение на областите. Най-старият портулан, който включва областно деление на българските земи е **картата на Джиовани де Кариняно**⁵¹, съставен в началото на XIV в. Надписът България (*Bulgaria*) е поставен по протежението на Черно море. Присъства и традиционните римска провинции Мизия и Тракия, които обаче поради допуснатата от съставителя грешка, са разположени на север от Дунав.

Карта на Анжелино де Далорто⁵². Далорото е каталански картограф от о. Майорка, за който са предполага че е едно и също лице с Анхелино Дулсерт, работил също в Майорка. Смята се че картата е съставена в периода 1325-1330 г.

---

⁵⁰ Съхранява се в Френската националната библиотека в Париж Res Ge B 1118. Прича се Пизанска, защото е закупена през XIX в от една фамилия от Пиза. В действителност е работена в Генуа.

⁵¹ Описанието е взето от Коледаров П. Втората българска държава в старинните карти от XIII-XVI в. сп.Векове кн.4/1973 с.19

⁵² Съхранява се в Библиотека Томазо Корсини-Флоренция

На река Дунав са дадени двата български града- Вичина (Vecina) (при дн. рум.село Нуфъру) и Видин (Budin). На малко разстояние западно от него се намира река Дринаго , която извира от планина означена като тито Piruo. На запад от нея е р. Дрино (flui Drino), т.е. Дрина. В горното си течение, Дринаго, се разделя на два ръкава, вливащи се в Дунав. На отсрещния дунавски бряг се намира остров Сирмиум (Insula Sirmium), образуван от две разклонения на р.Тиса. Между двата ръкава на Дринаго има малък остров, в който е изобразен град на име Дринаго, със знаменце на кулата – бял плат с червена Ш-образна тамга в средата. П.Коледаров погрешно го идентифицира с Търново⁵³. Очевидно е че двата ръкава на Дринаго са реките Морава и Тимок (най-големите в района), които Далорто смята за разклонения на една и съща река. Така островът, на който се намира градът със знаменцето най-вероятно е владението на куманските феодала Дърман и Куделин (ок.1273-1291), а самият град е столицата им-крепостта Ждрело (дн.с.Горняк, по долината на р.Млава-приток на Морава). Косвено доказателство че това е именно Ждрело, е че в другите портулани знамето отсъства, тъй като градът е превзет от сърбския крал Стефан Милутин през 1291 г. Всичко това показва че прототипът на картата най-вероятно е съставен през 70-те-80-те години на XIII в.

Източно от десния ръкав на Дринаго, т.е. р.Тимок е написано България (Burgaria) Същият надпис стои и на север от Дунав, източно от Тиса и западно от Олт (flui Aro). Срещу Варна е поставен надпис Тракия (Tracia), североизточно от Солун-Македония (Macedonia), а в района на Одринска Тракия – Гърция (Grecia).

Видно е че картографът, съставил прототипа, е познавал само северозападните български земи, а за останалите области използва римското провинциално деление. Поради непознаване на района Тракия е поставена доста по на север, но пък Македония е според античното си местоположение, а не както е било в средните векове.

Що се отнася до надписите България от двете страни на Дунав, то не е ясно дали с тях Далорто обозначава владенията на деспот Шишман или северозападната граница от времето на Георги Тертер (1280-1292). Причината се крие във факта, че не е известна годината на обособяването на Шишман като самостоятелен владетел⁵⁴. Не е известно и дали Далорто е правил корекции върху прототипа на картата. Въпреки всичко разположението на двата едноименни макронима удивително напомня описанието на шишмановите земи дадено от анонимен монах доминиканец, от Ордена на предикаторите, писано през 1308 г.: „България е една голяма империя сама по себе си. А столицата на тази империя е Видин, един голям град. Императорите на същата тази империя се наричат Шишмани....По средата на тази империя протича река Дунав...”⁵⁵

Картата на Далдрто дава сведения за северозападните краища на българската държава и в последствие владенията на Шишмановци, а именно река Тимок. Това налага корекция на дадената от П.Коледаров⁵⁶ граница-билата на Кучувската и Гълъбинска планини. Корекция би следвало да има и в териториите на Дърман и

---

⁵³ Коледаров П. Втората българска държава с.19

⁵⁴ Традиционно в българската историография се сочи годината 1280, според П.Коледаров, това е станало още ок.1276 г., ведната след смъртта на Яков Светослав. Доказателства обаче и за двете твърдения няма. В житието на Стефан Милутин, писано от архиепископ Данило II, който е и единственият извор за събитието, след като приключва разказът за разгрома на Дърман и Куделин се казва: По това време се появил в българската земя някой си княз наречен Шишман и живял той в град наречен Бдин . От този пасаж излиза че деспот Шишман би следвало да се е отделил някъде ок.1291-92 г.

⁵⁵ Дечев Д. Едно средновековно описание на българските земи ГСУ ИФФ XIX №4/1923

⁵⁶ Коледаров П. Политическа география на ..... II ч карта №5

Кумелин, оградени между Тимок и Морава, а не както ги дава Коледаров между Дрина и Кучевската и Гълъбинска планини.⁵⁷

Въпросът с отвъддунавските български земи е проблематичен, тъй като не е ясно дали наистина става дума за реални български владения или за често срещаната при каталанските картографи татарска провинция България, за която ще стане дума по-долу.

Карта на Анхелино Дулсерт.⁵⁸ Дулсерт е каталански картограф от XIV в., за който се смята че е идентичен с Анджелино де Далорто. Известен е с портуланната си карта от 1339 г. Тук земите на юг от Дунав са обозначени като Гърция. В района на Стара планина е даден град Македо (Macedo). Очевидно е че става въпрос за зле интерпретирана информация за византийската тема Македония, намираща се в Маришкия басейн.

Надписът България (Vulgaria) е поставен далече на север от Дунав, на изток от Тиса и на запад от р. Днепър. Това странно на пръв поглед местоположение на българските земи намира обяснение в самата карта, където се казва, че владенията на Узбек, свършвали „на запад в провинция България“.⁵⁹ Тази провинция е известна и от други източници. Така например в генуезки документ от 1343 се споменава, че западната граница на татарите е град Вичина и сякаш като продължение звучи пояснителният надпис от портулана на братята Пицигиани от 1367 г., в който се казва, че границите на царството на Узбек достигали провинция България и град Вичина.⁶⁰

С други думи тук под макронима България се разбира подвластна на татарите област, находяща се между Днепър и Дунав. Това обяснява и защо над градовете Вичина и Маврокастро (дн. Белгород Днестровски - в Украйна) са изобразени татарски знамена.

Каталанският атлас⁶¹. Атласът е най-голямото достижение на каталанската картографска школа от о. Майорка. Смята се че е съставен ок. 1375 г. от Абрахам Крескес. Съдържа карти не само на Европа, но и на Африка и Азия. За неевропейските територии е силно повлиян от *mappi mundi*, както и пътешествията на Марко Поло и сър Джон Мандевил.

Представянето на българските земи е близко до портулана на Дулсерт. Наименованието България се среща на две места. Едното е източно от р. Дринаго, т.е. Морава, само че за разлика от Делорто е доста по на юг, до гр. София. Другото е на татарската провинция България, както е представено и у Дулсерт.

Карта на Гилермо Солери⁶². Солери е друг представител на каталанската географска школа от о. Майорка. Ок. 1385 г. той съставя карта на Средиземноморието и Черно Море. Надмисът България е даден на изток от р. Дринаго, т.е. Морава, в близост до гр. Варна. Македония е дадена в района на Беломорска Тракия, т.е. според средновековното и местоположение, а при Одринска Тракия е изписано Гърция

Картите изработвани от каталанските картографи следват сходни модели. Така например картата съставена от **анонимен каталнски автор** ок. 1400г.⁶³ буквално копира Дулсерт. **Картата на Месиа де Вилдестес**⁶⁴ от 1413 г. пък е много близка до Каталаният атлас. По отношение на българските земи отново са дадени двете Българияи, като при това надписите са на същите места както и при атласа. Новото тук е

⁵⁷ Коледаров П. Политическа география на ..... II ч карта №5

⁵⁸ Съхранява се в Британската библиотека в Лондон Add 25691

⁵⁹ Цит. по Коледаров П. Политическа география на ..... II ч с.99

⁶⁰ Цит. по Коледаров П. Политическа география на ..... II ч с.99-100

⁶¹ Съхранява се във Френската национална библиотека в Париж BNF, Esp. 30

⁶² Съхранява се във Френската национална библиотека в Париж Res Ge B 1131

⁶³ Съхранява се Френската национална библиотека в Париж Res Ge AA 751

⁶⁴ Съхранява се Френската национална библиотека в Париж Res Ge AA 566

че при град Македон⁶⁵, локализиран северно от София стои надпис: „В град Македон се родил крал Александър”, т.е. Александър Велики.

През XV и особено през XVI в. макронимът България започва да се среща все по-рядко в портуланите, което може да се обясни с османското завладяване. Може да се посочи картата на Андреа Бенинказа от Анкона⁶⁶, съставена през 1508 г., където България е изписана по черноморското крайбрежие, а Беломорска Тракия е дадена като Гърция.

Макронимът България се среща и върху някои портулани на Черно море от XVI в., като например Анонимна карта (1536г.)⁶⁷, на Уго, осми грах на Фердучи (1538г)⁶⁸, на Батиста Анейзе (1553г.)⁶⁹ и др.

Заради ренесансовият култ към античността в портулана на португалеца **Лопо Хомем**⁷⁰, правен ок 1519 г българските земи са представени от римските провинции Тракия и Македония, по погрешка дадена в района на Епир.

При портулана на **Джовани Батиста Кавалини**⁷¹ от Ливорно, съставен през 1652 г. е дадена само Романия, т.е. Тракия.

Твърде интересна е портуланна карта на света от **Георгио Сидери Калапода**⁷², съставена през 1550 г. Авторът и е грък от о. Крит, емигрирал във Венеция. На Балканите липсват каквито и да е макроними. Надписът България (Bulgaria) е поставен от ляво на долното течение на р. Дон (Tanais), а от другата страна на реката стои Bulgaria Magna, т.е. голяма България. Очевидно е че Калапода интерпретира пътеписа на Гийом де Рубрук от 1254 г., в който под голяма България се разбира Волжка, а под малка- Дунавска. Доказателство че именно Рубрук е първоизточникът са макронимите Mungaria Magna- у Рубрук Голяма Унгария, която се намирала някъде в Азия и Bastarey- у Рубрук народът Паскатири.

В повечето портулани от XV-XVII в. върху българските земи липсват каквито и да е макроними. Поради включването на Балканите в Османската империя, за мореплавателите не е представлявал интерес областното деление на християнските земи, попаднали под чужда власт.

Когато се разглежда средновековната западноевропейска картография не може да не се обърне внимание и на **картата на света от Фра Мауро**. Тя с право може да се смята за връх в картографията на средните векове. Фра Мауро е венециански монах, притежавал собствена работилница в манастира „Сан Микеле” на остров Мурано близо до Венеция. През 1457 г. Фра Мауро, заедно със сътрудника си Андреа Бианко започват изготвянето на карта на света, завършена на 24 април 1459 г. и изпратена на португалския крал Афонсо V (1438-1477). По неизвестни причини не е оцеляла до наши дни.

През същата 1459 г. Фра Мауро и Бианко започват изготвянето на копие на тази карта за дожа на Венеция. На следващата година Мауро умира, но картата е завършена от Бианко. Години по-късно е открита във манастира на о.Мурано и е прехвърлена в двореца на дожите. Днес е изложена на едно стълбище в Biblioteca Nazionale Marciana във Венеция.

Картата обхваща целият познат до тогава свят, като за съставянето и са ползвани различни източници- картата на света от венецианеца Албертинус де Вигра, правена

⁶⁵ В Каталанският атлас градът е обозначен, но не е именуван.

⁶⁶ Съхранява се във Ватиканската библиотека Borgiano VIII

⁶⁷ Съхранява се в Библиотека на гражданския музей „Корер”-Венеция Portolano n.31, tavola 11

⁶⁸ Съхранява се във Ватиканската библиотека Borgiano VIII tav 3

⁶⁹ Съхранява се в Библиотека на гражданския музей „Корер”-Венеция Portolano n.1, tavola 12

⁷⁰ Съхранява се Френската национална библиотека в Париж Res Ge AA 640

⁷¹ Съхранява се в Институт и музей на история на науката-Флоренция Ant.GF 35-351

⁷² Съхранява се в Библиотека на гражданския музей „Корер”-Венеция Portolano n.6, tavola unica

между 1411 и 1415 г.⁷³, пътешествията на Марко Поло, „Космография”-та на Клавдий Птолемей, вероятно арабски източници, както и устна информация от мореплаватели и търговци.

По отношение на Балканите, бреговата линия е дадена сравнително точно, за което определено имат заслуги портуланите. При представянето на планините се наблюдава влияние на картите на Птолемей.

Стара планина е дадена като част от измислена планинска верига, включваща Източна и Средна Стара планина, Мургащ, Софийската планина, северозападната част на Софийското поле, Руй планина, планините Лисац, Жеговац, Шар, Проклетие, Динарските планини.

Западната граница на българските земи, според Фра Мауро е р. Тимок, посочена че извира от планините около Скопие, т.е. има смесване на Тимок и Българска (Южна) Морава. Земите между Морава и Тимок са посочени като част от Сърбия (Seruia) Самият град Скопие (Scopi) е даден като граничен. До названието му стои следният надпис: ”Скопи е на границата на Албания, Сърбия, България и Македония”.

Южната граница на България започва от Скопие, като се движи по една измислена река, обединяваща реките Пчиня, горното течение на Струма и Марица до Пловдив. Източната граница България започва от Пловдив и се движи на север по друга измислена река, включваща вероятно р. Тополница и Вит или Осъм. Така очертаният район е обозначен като България (Bolgaria). Земите на изток от нея, ограничени между Дунав и Стара планина са наречени Загора (Cagora).

Източната и северна граница на Македония е измислена река включваща долното течение на р. Марица (до Одрин), р. Тунджа (до към Калофер) и горното течение на Стряма. След това границата минава по другата измислена река, служеща за южна граница на България. Западната граница на Македония е по р. Вардар, чието устие е изместено на югоизток от реалното и съвпада приблизително с това на р.Бистрица. Териториите западно от Вардар са включени към Албания (Albania)

Земите на изток от Македония, оградени от Черно, Мраморно и Егейско морета и Стара планина са обозначени като Тракия (Tracia).

Картата на Фра Мауро е единственият опит на средновековната западноевропейска картография да даде сравнително точна представа за областното деление на българските земи през средните векове. Първото което прави впечатление е разделянето на българските земи, северно от Стара планина, на България и Загора.

Корените на това деление се крият още в годините на Византийското владичество. След като покорява българската държава император Василий II (976-1025) създава, през 1018 г, тема България, на територията на която се учредява и автокефалната Охридска архиепископия. За нейните граници се съди по трите грамоти (от 1018,1020 и 1025 г.) на Василий II дадени на охридския архиепископ Йоан Дебърски (1018-ок.1037). Така към 1025 г. тема България обхваща съвременните Република Македония, Албания (на юг от р. Шкумбини), Егейска Македония- без Солунско, Република Сърбия – земите източно от р.Дрина и южно от реките Дунав и Сава⁷⁴, Република България- Дунавската равнина, Софийско и Кюстендилско, както и северна Добруджа.

---

⁷³ Картата е частно притежание и понастоящем местонахождението и е неизвестно. За нея се съди по пазещи се в Британската библиотека в Лондон снимки. Анализирани е от проф. Франц фон Вайсер от Виенския университет.

⁷⁴ В зоната между реките Сава и Драва, около. дн. гр. Сремска Митровица, се е намирала областта Сирмиум, по наименованието на едноименната тема. В.Златарски (История на бълг. държ. през ср. векове т. II, С.1934 с.16) отхвърля тезата, че Сирмиум е самостоятелна тема, а я разглежда като част от катепаната България.

През 60-те години на XI в.⁷⁵ територията между Стара планина и р. Дунав, източно от Видин⁷⁶ била обособени в нова тема- Паристрион или Подунавие, с главен град Дръстър (дн. Силистра). Тази тема се споменава в източниците до към средата на XII в., след което наименованието Паристрион се заменя с Мизия⁷⁷. От края на XII в. макронимът Мизия, започва се употребява наред с Влахия.

Описвайки въстанието на Асен и Петър византийският хронист Никита Хониат пише: „варварите от Хемус, които по-преди били наричани мизи, а сега власи⁷⁸”. Разкривайки целите на братята Асеновци Хониат казва: „не се задоволявали да спасят личното си имущество и придобият власт само над Мизия, нито да нанесат големи вреди на ромеите, а се стремили да обединят управлението на мизите и българите в едно, както е било някога⁷⁹”. Българите са наречени власи и от Лъв Манастириот⁸⁰.

За Хониат мизи и власи са синоними и са нещо различно от българите. Като се има предвид византийската практика дадено население да се нарича по името на военна административната област, която обитава, то под българи и мизи/власи следва да се разбира жителите на тема България и на бившата тема Паристрион.

Термините Влахия, власи, отнасящи се до българските земи са много по-широко използвани от западноевропейските автори, отколкото от византийските. В Хрониката си австрийският клирик Ансберт, описал Третият кръстоносен поход (1189-1190), пише: „в по-голямата част на България и към Дунав, докато се влее в морето, властвал някой си Калопетър влах и брат му Асаний с подвластните им власи⁸¹”. На друго място същият отбелязва: „Калопетър, господар на власите и на по-голямата част на българите в оградите на Тракия⁸²”.

В анонимната *Istoria peregrinorum*, отнасяща се също до Третия кръстоносен поход е казано: „Калопетър, който заедно с брат си Асен господарстваше над влашките народи⁸³”.

В *Annales forolivienses* са описвани страните, прези които минава император Фридрих I Барбароса (1155-1190) през 1189 г.: „Унгария, Русия, Кумания (района между Дунав и Карпатите-б.а), Влахия (*Balachiam*) (т.е. България), Дурацо, ...⁸⁴”.

В писмата между цар Калоян (1197-1207) и папа Инокентий III, (1198-1216) българският владетел се титулува: „господар на Българи и Власи” (*domini Bulgarorum et Vlachorum*)⁸⁵.

Жофруа дьо Вилардуен пише за Калоян: „Йоанис, който беше крал на Влахия и България (*rois de Vlaquie et Bougrie*). И този Йоанис беше влах⁸⁶”. На друго място в хрониката си Вилардуен нарича българския цар „Йоанис, кралят на Влахия⁸⁷”.

Латинският император Анри (1205-1216) в писмо от 05 юни 1205 г., определя гр Одрин като „най-укрепения в Гърция, съседен на народа на власите (т.е. българите) и

---

⁷⁵ Златарски В. История на българската държава през средните векове т. II С.1934 с.154

⁷⁶ Видин остава в Охридската архиепископия, докато земите източно от него, минават на подчинение на Константинополския патриарх. Вж. ГИБИ т. VII С.1967 с.104-105

⁷⁷ Златарски В. История на българската държава ..... т. II с.457

⁷⁸ ГИБИ т. XI с.26

⁷⁹ ГИБИ т. XI с.26-27

⁸⁰ ГИБИ т. XI с.28-29

⁸¹ Цит. по Златарски В. История на българската държава ..... т. II с.470

⁸² Цит. по Златарски В. История на българската държава ..... т. II с.471

⁸³ Цит. по Златарски В. История на българската държава през средните векове т. III С.1940 с.48

⁸⁴ Цит. по Vásáry István *Cumans and Tatars: Oriental Military in the Pre-Ottoman Balkans, 1185-1365* Cambridge 2005 с. 29

⁸⁵ ЛИБИ т. III с.309

⁸⁶ Вилардуен Жофруа Завладяването на..... с.76

⁸⁷ Вилардуен Жофруа Завладяването на..... с.98

отделен от тях само то планините”⁸⁸. В писмо обаче от септември 1206 г. пише:”...като преминахме Адрианопол и голяма част от България, го преследвахме (Калоян.б.а) храбро чак до крепостта, в която пребиваваше почти като затворник Рене дьо Три”(т.е. до Станимака-дн.Асеновград)⁸⁹

В добавките към Хрониката на английския абат Радулф българското царство е наречено Влахия⁹⁰

В италианска анонимна хроника Калоян е описан като : „Ioannis di natione Valacco” и „Rè di Bulgaria et Valacchia”⁹¹

Робер дьо Клари отбелязва: „Кумания е страна, граничеща с Влахия”⁹². „Влахия е сурова страна цялата покрита с гори”⁹³. Калоян и Борил са наречени крале на Влахия.

Вилхелм Трирски нарича Калоян: „господар на Влахия”⁹⁴

Анри дьо Валансиен в своята хрониката, отнасяща се за периода 1208-1209, нарича България „le royaume de Blakue”⁹⁵

Венецианският дож Андреа Дандоло (1343-1354), съобщава в своята „Венецианска хроника”, писана през XIV в., че през 1221 г. новоизбрания латински император Робер дьо Куртене (1219-1228) идвайки от Франия , за да бъде коронован във Константинопол, минал през Унгария и Влахия⁹⁶

Паоло Ранусио в книга си „Войната за Константинопол” пише: „Търново е столица на краля на Влахия „(à Ternovizza, che è la sedia de’ Rè della Valacchia)”⁹⁷

Дори и в средата на XIII в. Влахия се обозначава за част от България, на юг от р. Дунав. Вилем де Рубрук в пътеписа си „Пътешествие в Източните страни” писан през 1253 г., отбелязва : „От устието на Танаис (дн.р.Дон-б.а) на запад по Дунава всичко е тяхно (на татарите б.а.), дори и отвъд Дунава към Константинопол -Влахия, която е земя на Асан, и Малка България и чак до Славония (т.е. Сърбия, Босна и Хърватия-б.а)⁹⁸

От цитираните извори става ясно, че в края на XII и първата половина на XIII в.българското царство се делило на две области-България и Влахия. Тук под Влахия следва да се разбира територията на бившата тема Паристрион, а не на създаденото век по-късно влашко княжество. Всъщност за пръв път макронимът Влахия, обозначаващ земите северно от Дунав, е споменат във връзка с битката при Посада през 1330 г във Виенската илюстрирана хроника, писана преди 1360 г.⁹⁹.Преди това тази територия се нарича Кумания.

Тъй като столицата на българското царство се намирало в областта Влахия, в изворите то често е идентифицирано с нея. Използваните от средновековните автори

---

⁸⁸ ЛИБИ т. III, с.365

⁸⁹ ЛИБИ т.IV с.15

⁹⁰ ЛИБИ т.IV с.138

⁹¹ Storia della Conquista di Costantinopoli efatta da’ Venetiani, e da’ Francesi, inventory Ital. XI. 152 (=6253): 1-203 from Biblioteca Nazionale Marciana p.193

⁹² Цит. по Vásáry István Cumans and Tatars: с.27

⁹³ <http://www.vostlit.info/Texts/rus/Klari/frameKlari2.htm>

⁹⁴ <http://fmg.ac/Projects/MedLands/LATIN%20EMPERORS.htm>

⁹⁵ Божилов Ив. Семейната на Асеновци С.1994 с.75

⁹⁶ Цит. по Vásáry István Cumans and Tatars: с.29-30

⁹⁷ Rannusio Paolo Della guerra di Costantinopoli per la restitutione de gl'imperatori Comneni fatta da sig. venetiani et francesi l'anno MCCIV (1604) Bibliothéque nationale de France ark:/12148/bpt6k51320p

⁹⁸ ЛИБИ т.IV с.195

⁹⁹ Цит. по Vásáry István Cumans and Tatars: .....с.27. Битката при Посада се е състояла от 9 до 12 ноември 1330 г. между унгарския крал Карой I и влашкия войвода Басараб I

понятия, власи и българи през този период следва да се разглежда като население на съответните области, а не в техния тесен етнически смисъл¹⁰⁰.

Макар макронимът Влахия да се среща в западноевропейските извори до средата на XIII в., то още по времето на Йоан Асен II (1218-1241), а може би и по-рано, той започва да се заменя с нов- Загора. Причините за тази промяна си остават неизвестни. Всъщност още Никита Хониат (поч.1213/14) нарича Калоян „архонт на Загора”¹⁰¹, но е много вероятно това е добавено от някой преписвач, години по-късно.

В писмо на охридския архиепископ Димитър Хоматиан (1216/17-след 1234) до керкирския митрополит Василий Педиадит, се казва че след завземането на Константинопол от кръстоносците, голяма част от западните византийски земи преминали „в Загора”, т.е към България¹⁰².

В писмо до Йоан Асен II от 1233 г анкриският митрополит Христофор, споменава че българският цар „благоустроил в Загора най-прославеното дело”¹⁰³, имайки се предвид скъсването на унията с Римската църква. По повод на този разрыв в решенията на Лионския събор от 1274 г., се казва че” Сърбия и Загора...се сдобили с автокефални църкви без съгласието на римския първосвещеник”¹⁰⁴

В житието на св.Сава, писано от хилендарския монах Теодосий в периода 90-те год. на XIII в.-30-те год. XIV в. българските владетели са наречени „загорски”¹⁰⁵. В приписка от ръкопис от Хилендарския манастир, датирана ок. 1347г.,са описани владенията на Стефан Душан (1331-1355), като се казва че той владее: „Загоре, даже до Бдин”¹⁰⁶

Наименованието Загора се споменава и в Дубровнишката грамота на Йоан Асен II от 1230 г. Описвайки пределите на царството си българският владетел повелява: „до която и да е земя или област да дойдат: до Бдин (дн.Видин-б.а) ли или Браничево и Белград дойдат, или ходят до Търново и цялото Загоре, или достигнат до Преслав”¹⁰⁷. Всъщност от този документ става ясно, че Загора е била областта между Видин и Преслав. Вероятно тази зона, където се намира и столицата, се е ползвала с по-особен статут и поради това е била идентифицирана с България. Също така липсват каквито и да е податки, защо макронимът Влахия изведнъж изчезва и бива заменен със Загора, който между впрочем също не се задържа дълго (вероятно до към средата на XIV в) в балканските извори.

Така например в житието на св. Милутин, писано в нач. на XIV в. от архиепископ Данило II (1324-1338) се говори вече за „българския цар в Търново”¹⁰⁸ Баварският рицар Йоханес Шилтбергер, участник в битката при Никопол (25 септември 1396 г.) не споменава Загора, а вместо това казва: „бях в три страни, които три страни всички се наричат България.Първата България е там, където хората преминават от Унгария до Железни врата; столицата и се нарича Пудем (Видин-б.а). Другата България се простира срещу Влахия; столицата и се нарича Тернау (дн.Велико Търново-б.а).

---

¹⁰⁰ Поради погрешната интерпретация и в румънската, и в българска историографии проблемът е представен крайно тенденциозно.

¹⁰¹ Цит. по Златарски В. История на българската държава т. III ...с.113

¹⁰² Цит. по Златарски В. История на българската държава т. III ...с.171

¹⁰³ Цит. по Златарски В. История на българската държава т. III ...с.364

¹⁰⁴ Цит. по Златарски В. История на българската държава т. III ...с.531

¹⁰⁵ Цит. по Златарски В. История на българската държава т. III ...с.257,270,281,282

¹⁰⁶ Цит. по Димитров Хр. Българо-унгарски отношения през средновековието С.1998 с.218

¹⁰⁷ Христоматия по история на България, ред. Петров, Гюзелев т. II с.205

¹⁰⁸ http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Serbien/XIV/Danilo_II/Vita_Milutini/frametext.htm

Третата България се простира там където Дунав се влива в морето; столицата и се нарича Калацерцка (т.е Калиакра-б.а.)”¹⁰⁹

Най-продължително време обаче макронимът Загора се използва в италианските (най-вече венециански) извори. В документ от 12 септември 1271 г. се казва, че във връзка с образуваната от сицилийския крал Карло I (1266-1285) антивизантийска коалиция се очаквали пълномощници от Ахая, Сърбия, България, Албания и от „императора или краля на Загора” (Sagarach)¹¹⁰. Тук много ясно се отграничават България от Загора, като под България се разбират владенията на Яков Светослав, а под Загора тези на Константин Асен Тих (1257-1277)

Венецианският хронист Марино Сануто (XIV в.) нарича Йоан Асен II „император на Загора” (Exagoratum Imperator)¹¹¹. По същия начин знаменития български цар е наречен и в хрониката на венецианският дож Андреа Дандоло (първ.пол. на XIV в.)¹¹²

Във венециански документ от 14 февруари 1384 г. се говори за „частите на Загора, под управлението на Добротица”¹¹³ В договор с Венеция от 1346 г. цар Иван Александър (1331-1371) е наречен *imperator Alexandro del Zagora*¹¹⁴, а в писмо-грамота до венецианския дож Андреа Дандоло, издадена на 4 октомври 1352 в обяснителна бележка под подписа на българския владетел се казва: „горенаписаните букви са от минимум /киновар/ и означават Иван Александър, по божия милост цар на България или на Загора”¹¹⁵

Синът на цар Иван Шишман (1371-1393)- Фружин във венециански документ е наречен „*signor del Zagore*”¹¹⁶.

Докато в балканските извори наименованието Загора е чисто и просто синоним на България, то за италианските не е така. Това много добре се вижда от документа на Карло I , където владетеля в Търново е определен за загорски, а този във Видин за български. За съжаление обаче по отношение на видинските владетели изворите за значително по-оскъдни. Във венециански документ от 1313 г., видинският деспот и бъдещ български цар Михаил Шишман е наречен: „*Micael dispoti Bulgariae, dominus de Vigdino*”¹¹⁷, т.е. Михаил деспот на България, господар на Видин.

Картата на Фра Мауро много точно показва кои земи според венецианците са били смятани за България и кои за Загора.Макар и да ги използват за обозначаване на владения, в действителност тези макроними се отнасят до географски области, чиито граници не са съвпадали с политическите.

Северозападната граница на България според Фра Мауро се движи по р. Тимок, която според него е ръкав на Морава. Големият въпрос тук е в коя част на р. Морава е била пресечната точка с мнимата Тимок. През 1591 г. Фредерик Креквик , минавайки по Виа Милитарис пише” при Ягодна (Ягодина-б.а.) минахме водите на Морава, която на това място разделя Сърбия от България”¹¹⁸. Този факт се потвърждава и от други

---

¹⁰⁹ The Bondage and travels of Johann Schiltberger a native of Bavaria in Europe, Asia and Africa 1396-1427 London 1879 p.39

¹¹⁰ Цит. по Коледаров П. Името Македония.... с.45

¹¹¹ Цит. по Златарски В. История на българската държава т. III с.380

¹¹² Цит. по Златарски В. История на българската държава т. III с.380

¹¹³ Венециански документи за историята на България и българите от XII–XV в.. С 2001 с. 136

¹¹⁴ Gjuzelev V. Les relations bulgaro-venitiennes durant la premiere moitie du XIVe siecle Etudes historiques 9/1979 p.72

¹¹⁵ Gjuzelev V. Les relations bulgaro-venitiennes...74

¹¹⁶ Цит. по Божилов Ив. Фамилията на Асеневци (1186-1460) генеалогия и просопография С 1994 с.244

¹¹⁷ Цит. по Божилов Ив. Фамилията на Асеневци с.119

¹¹⁸ Цит. по Занетов Г. Западни български земи и Сърбия С.1917 с.48

пътешественици минали по тези места.¹¹⁹ От тук следва изводът, че интересувашата изследването точка би следвало да е на север от линията Ягодина-Чуприя. Най-вероятно става въпрос за р. Ресава -приток на Морава, тъй като останалите два по-големи реки Млава и Пек се вливат в Дунав. Така вече североизточната граница на България според Фра Мауро би следвало да започва от р.Тимок, след което да минава по Черни Тимок, да пресича южните склонове на Голубецката планина, за да мине по р. Ресава до вливането и в Морава.

Областта северозападно от линията Ресава-Черни Тимок-Тимок, източно от р. Морава, и южно от Дунав, би следвало да е споменатата в Житието на Св.Милутин-Браничевска област, където в края на XIII в. (след 1273-1291) властвали куманските феодали-Дърман и Куделин.¹²⁰

Баварският рицар Йоханес Шилтбергер обаче споменава че Железни врата разделяла Унгария, България и Влахия¹²¹. Това показва че в края на XIV в. северозападната граница на България вече е била изместена по на запад, вероятно по западните склонове на планините Мироч, Гълъбинска, Кучевска, Горуновец. Кога обаче това е станало е неизвестно. Според унгарските извори, през 1365 г. маджарските войски нахлуват в България именно при Железни врата¹²², което показва че въпросната граница е съществувала още към 1365 г.

В българската историография е наложена тезата че тази граница била още от времето на деспот Шишман (ок.1291-преди 1313) и останала непроменена до османското завладяване¹²³.Тезата обаче се приема априори, тъй като липсват писмени извори. Фра Мауро при определяне на североизточната българска граница се позовава на информацията от портуланните карти.Най-старият днес известен портулан с такава гранична линия е този на Анджелино да Делорто от 1325-1330 г. Като се има предвид че тук са обозначени и владенията на Дърман и Куделин, то може да се предположи че това именно е била първоначалната граница на деспот Шишмановите владения, а нейното изместване на запад е станало по-късно през XIV в.

Вероятно границата посочена от Фра Мауро е била установена още ок.1254 г., когато Браничевската област била завоювана от унгарците и там бил учредено банството Кучо, по името на главния град-крепостта Кучево на р.Пек.

Западната българска граница дадена в картата на Фра Мауро е р. Морава, всъщност Велика Морава- Българска (Източна) Морава. Споменът за тази граница е съществувал и след завладяването на Балканите от османците, което нееднократно е засвидетелствано в пътеписите на различни западноевропейци посетили региона през XV, XVI и XVII в.¹²⁴

Поради недостатъчната осветеност в изворите,неизяснен остава въпросът за югозападната и южна граница на географската област България през XIV в. Албанският книжовник Гин Музаки, разказвайки през 1510 г. историята на своя род, пише: „Андрей Музаки II¹²⁵, оня, който се сражава с крал Вълкашин¹²⁶, който беше крал на България и владееше чак до Одрин”¹²⁷ По-нататък той продължава: и тръгна срещу казания крал, който беше се разположил на едно място по име Пелистер планина, където има един

¹¹⁹ Вж. Занетов Г. Западни български земи....с.48

¹²⁰ http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Serbien/XIV/Danilo_II/Vita_Milutini/frameset.htm

¹²¹ The Bondage and travels of Johann Schiltberger p.2

¹²² Коледаров П. Политическа география на ..... Пч. с.86

¹²³ Коледаров П. Политическа география на ..... Пч. с.85-87

¹²⁴ Вж . Занетов Г. Западни български земи....с.47-48

¹²⁵ Андрей II Музаки – деспот на Берат (1335-1372)

¹²⁶ Вълкашин Мърнявчевич, сръбски властел носещ титлата крал от 1366 до 1371 г.Владенията му са обхващали западна Македония.

¹²⁷ Цит по. Снегаров Ив. История на Охридската архиепископия т.І фототип.изд. С1995. с.334

извор, наричан Добрида и където се дели Албания от България”¹²⁸ Пелистер или Перистерии е гръцкото наименование на планината Баба (на гръцки още и Варнундас), намираща се между Преспанските езера и Битоля. За синът на Вълкашин- Марко (1375-1395) се казва че „управлявал част от България”¹²⁹

Въпреки че Гин Музаки нарича Вълкашин и Марко български крале, самите те ни са се титулували така. Така например Вълкашин използва титлите „в Христа Бога благоверни и христорлюбиви Вълкашин крал”¹³⁰ или „господин на сръбската земя и гърците и западните страни”¹³¹, а неговият син: „в Христа Бога верен крал Марко”¹³² Това показва, че Музаки е имал предвид именно географската област България, върху част от която са се намирали владенията на Мърнячевичите.

Според Фра Мауро град Скопие е бил на границата между Албания и България, но както се вижда от приведените примери граничната линия е достигала Баба планина на юг. Точното трасе не е известно от изворите, но вероятно е била по линията Скопие-р.Треска-планината Стогво-Охрид-Илинската планина-Баба планина. От Баба планина в източна посока границата е неизвестна, но пък сръбският феодал Константин Драгаш (+1395) е записан в поменник на манастира „Св.Прохор Пчински” като „воевода български”¹³³ Поради липса на повече данни границите дадени от Мауро могат да се приемат с голяма доза условност.

Нов етап в развитието на западноевропейската картография настъпва през XVI в., когато европейските картографи се запознават с творчеството на античния учен Клавдий Птолемей. Птолемей е математик, географ, астроном, астролог и поет, който живее в Египет през II в.сл.Хр. Умира в Александрия през 168 г. Предполага се че по произход е грък¹³⁴. Двете му главни съчинения са „Алмагест”, което е астрономическо и „География”. Във второто той се е опитал да обобщи наличните към неговото време данни за страните и населените места в света, като се е позовавал най-вече на по-ранния географ Маринос от Тир (70-130 сл.Хр).

Спорен е въпросът дали в оригинала на „География”-та на Птолемей е имало карти. Според някои автори те са добавени в последствие от ученика му Агатодемон, а според други са съставени едва в края на XIII в от византийския монах Планудес.¹³⁵ Птолемеевата „География” е ползвана от арабските учени. Знае се че ок. 956 г. Ал-Масуди на нейна база съставя голяма карта на света. Към 1295-1300 г. византийският монах Максимус Планудес(ок.1260-ок.1305) съставя на гръцки копие на знаменитата творба на Птолемей.Тъй като в първоизточника не е имало карти, на база координатите дадени в книгата той съставя и географски карти. Най-старият екземпляр от него, Codex Seragliensis GI 57, е намерен в двореца „Топкапъ” в Истанбул и е датиран ок.1300 г.

През 1397 г. византийският интелектуалец Мануил Хризолорас предава на Пала Строци във Флоренция екземпляр от копието на Планудес. Между 1406 и 1409 г. сподвижникът на Хризолорас, флорентинецът Джакомо де Скарперия, известен и като Джакомо Анджело го превежда на латински.

---

¹²⁸ Цит по. Снегаров Ив. История на Охридската с.334

¹²⁹ Цит по. Коледаров П. Политическа география на ..... Пч. с.108

¹³⁰ Цит по. Снегаров Ив. История на Охридската с.344

¹³¹

http://bg.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D1%8A%D0%BB%D0%BA%D0%B0%D1%88%D0%B8%D0%BD_%D0%9C%D1%8A%D1%80%D0%BD%D1%8F%D0%B2%D1%87%D0%B5%D0%B2%D0%B8%D1%87

¹³² Цит по. Снегаров Ив. История на Охридската с.344

¹³³ Цит по. Коледаров П. Политическа география на ..... Пч. с.108

¹³⁴ Katz Victor J. . A History of Mathematics: An Introduction ,1998 p.184

¹³⁵ Коледаров П. Най-ранни споменавания на българите.... с 221

Птолемей е известен на западноевропейските интелектуалци от това време само с астрономическият си труд Алмагест. До превода на Анджели, Птолемеевата „География” е напълно непозната за тях. Запознавайки се с нея Анджели си дава ясна сметка колко голямо е нейното значение за развитието на картографията. В писмо до папа Александър V (1409-1410) той отбелязва: „Плиний е най-добър сред космографите, но нито той, нито неговите следовници дават възможност да се представят на хартия пропорциите на отделните части на света. Никой автор не е дал мерките за географска дължина и ширина на всички местности на населявания свят, който е кълбовиден. Плиний и другите са избрали маниера на историците. Не така обаче е постъпил Птолемей, който е пренебрегнал историческата страна, но дава онова, което няма при другите. Най-после той ни е дал числа, данни, в чиято истинност нямаме основание да се съмняваме”¹³⁶

През 1439 г. византийският философ Георгиос Гемистос Плетон донася във Флоренция „География”-та на друг античен учен- Страбон, който също е неизвестен за западноевропейците до този момент. Така Птолемей и Страбон се превръщат в стълбовете на ренесансовата география. Въпреки това първият се ползва с предимство, тъй като дава способ за съставяне на по-точни карти.

Първоначално Птолемеевата „География” е известна най-вече на италианските ренесансови дейци, сред които е бил и Фра Мауро. През 1475 г. тя е отпечатана във Виченца, но без карти. Две години по-късно през 1477 г. в Болоня е издадена с карти и илюстрации. През 1482 г. е преиздадена от Франческо Берлингиери на италиански език. През същата година е отпечатана и в гр. Улм, което е първото издание на север от Алпите. Птолемеевата „География” претърпява 24 издания в цяла Европа за периода от 1475 до 1548 г., като само четири са без карти. Така тя става достъпна до все повече интелектуалци.

Запознавайки се с достиженията на античността, ренесансовите картографи издигат в култ Клавдий Птолемей до такава степен, че знаменитата му творба се превръща в своеобразна „Библия” за тях. По отношение на областното деление на българските земи обаче това залитане има вредно влияние, тъй като затвърждава още повече отдавна изчезналото римско провинциално деление, което според Птолемей включва провинциите Горна и Долна Мизия, Тракия и Македония.

Това има и своето обяснение. За хуманистите от XV в., издигнали в култ античността, географията няма голямо значение. Те я разглеждат като помощна историческа наука, която само трябва да допълни историческото описание.

Съставителите на *mappi mundi* от XVI в., започват да правят компилации между Птолемеевите карти, портуланите и данните натрупани по време на Великите географски открития. Една от първите такива карти е съставена през **1507 г. от Мартин Валдземюлер**. Валдземюлер е немски картограф, който работил в Сен Дие в херцогство Лотарингия (дн. Сен-Дие-де-Вож, Франция). През 1507 г. той съставя голяма, дванадесет панелна, карта¹³⁷ на света като част от книгата му „Въведение в космографията” (*Cosmographiae Introductio*). Картата е известна и с това че за пръв път е използвано името Америка в чест на флорентиския мореплавател Америго Веспучи. Отпечатана е в 1000 копия, от които днес е оцеляло само едно, намиращо се от 2003 г. в Библиотеката на конгреса на САЩ.

Българските земи са дадени според Птолемеевите карти, но без Долна Мизия. За Горна Мизия пише: „Горна Мизия сега Босна” Това е първият опит за наслагване на античните провинции към средновековните географски наименования. Макронимът

---

¹³⁶ Данова П. България и българите в италианската географска книжнина (XIV-XVI век) С2010 с.77

¹³⁷ Големината на картата е 236/132 мм

България е разположен между делтите на р. Дунав, реките Прут и Днестър. Очевидно тук първоизточник е някой портулан от типа на Дулсертовия , представящ златоординската провинция България. На юг от Стара планина са дадени Тракия и Македония според античното си местоположение.

Картата на Валдземюлер е подробна, заради големите и размери, но при повечето световни карти от първата половина на XVI в. липсват макроними по отношение на българските земи поради недостига на място. Такива са картите на Йоханес Руш (1507), Франческо Росели (1508), Бернард Силванус (1511), Йоханес де Стобница (1512), М.Валдземюлер и Йоханес Шот (1513), Бартоломео Колумбус и Алесандро Сорци (1516-22), Петер Апианус (1520 и 1544), Пиетро Коппо (1528), Бенедетто Бордоне (1528), Ороноци Фини (1534), Батиста Айнезе (1540)¹³⁸ Себастиан Кабот (1544), Джилорамос Росели (1558) и други.

В някои карти от този период се срещат един или два макронима. Такъв е примера с анонимна карта от XVI в.¹³⁹, прикачена към изданието на Птолемеевата „География“ от Улм (1482 г.) Тук е дадена България , като надписът започва на север от делтите на Дунав и върви юг по черноморското крайбрежие и Македония локализирана според античното и местоположение. Явно тук разположението на името България се явява смес от картата на Валдземюлер (1507) и някой портулан на Черно Море, където са обозначени само бреговите линии.

Към тази група карти могат да се посочат също и картите на Корнелиус Ауриелиус (1514), в която е дадена само Мизия и на Алонцо де Санта Круз (1542), където са представени Македония и Тракия.¹⁴⁰

След Валдземюлер, подробни карти на Балканите се появяват в книгата на Себастиан Мюнстер-„Космография“. Отпечатана за пръв път през 1544 г. тя преживява 33 издания като последното е от 1628 г. Издавана е на латински, немски, френски, италиански, английски и чешки езици. Книгата е в 6 тома и представлява историко-географско описание на страните в света. Картите и илюстрациите са дело на Ханс Холбайн-младши, Урс Граф, Ханс-Рудолф-Мануел-Дойч и Давид Кандел.

В тома посветен на Балканите, българските земи са представени в четири карти при това по различни начини. Първата карта е озаглавена *Moderna Europae Descriptio*, т.е. „Карта на съвременна Европа“¹⁴¹. Тук макронимът България е даден на юг от делтите на Дунав , Македония е представена според средновековното и местоположение, т.е. в района на Тракия.

Втората карта, в която присъстват и българските земи е *Poloniae et Ungariae nova descriptio* или „Нова карта на Полша и Унгария“. Тук България е дадена между Дунав, Стара планина, Искър и Черно море, а териториите между Дунав, Искър и Морава са определени като Сърбия. Между Видин (*Bodon*) и Ниш (*Nys*) стои надписът Расция (*Rascia*). С това име в средните векове, унгарците и немците са обозначавали сръбските земи като цяло. През XV-XVI в. то започва да се използва най-вече за района на областта Бачка, заради голямото количество заселени сърби. Вероятно обаче поради незнание картографът е поставил Расция на юг от Дунав.

Определянето на р.Искър като гранична между България и Сърбия се среща за пръв път именно в тази карта. Ренесансовите дейци са вярвали че римските провинции, представени в Птолемеевите карти, всъщност са отделни кралства, които съществуват и към тяхното време, макар и подвластни на османския султан, но с други имена. Така

---

¹³⁸ Картата е ръкописна и се съхранява в Библиотеката на Пруското културно наследство в Берлин Ms Hamilton 529

¹³⁹ Съхранява се в Апостолическата библиотека на Ватикана-фонд Урбинате. Cod Urb Lat 274

¹⁴⁰ Map of the World by Alonzo de Santa Cruz 1542 Stockholm 1892 p.34

¹⁴¹ Ползвал съм изданието от Базел от 1552 г. том VI. Страниците с картите не са номерирани.

Горна Мизия става Сърбия, а Долна Мизия -България. Този факт много добре личи в книгата на Левинус Хулзиус „Хронология”, издадена в Нюрнберг през 1595 г., където се казва: „Сърбия която е Горна Мизия”¹⁴², „България преди Долна Мизия”¹⁴³, „Тракия или Романия”¹⁴⁴

Един от първите, които търсят съвременните названия на античните области на Балканите е Енеа Силвио Пиколомини, повече известен като папа Пий II (1458-1464). През 1458 г. той съставя трактата „За Европа”, който заедно с другия му трактат „ За Азия” е отпечатан през 1509 г. под името „Космография”. Тук между другото се казва „Трибалите несъмнено са владели онази част, която днес държат расцияните, както е в текста, иначе казано-сърбите. Така ще стори всеки, който иска да сравни писаното от древните със сегашното има състояние. Мизите се ширят след трибалите на изток към Евксинското (Черно-б.а.) море. Населяват земите между Истър(Дунав-б.а.) и планината Хемус (Стара планина-б.а.). Те днес българи се наричат. След тях в приморските земи на юг към Хелеспонта (Босфора-б.а.) е Романия”¹⁴⁵. Пиколомини явно черпи информация от византийските автори, тъй като именно те повсеместно наричат българите-мизи, а сърбите-трибали.

В писмо на Лауро Куирини до папа Пий II от 1 март 1464 г. присъства и темата за съответствието на античните и съвременни макроними : „...Долна Мизия, която днес наричат България, в която е Никопол и много други градове, а също и Горна Мизия, която сега се нарича Сърбия, в която е Голубац, силна крепост на брега на Дунав”¹⁴⁶

Явно Пиколомини не е автор на идеята за съпоставимостта между римските провинции и съвременните названия, но едва след отпечатването на книгата му „Космография” в началото на XVI в. тези представи навлизат и в картографията.

Според Клавдий Птолемей границата между Долна и Горна Мизия е р. Ciabrus, която днес се приема че р. Цибрица. Ренесансовите картографи които не са познавали добре географията на Балканите, идентифицират Ciabrus с Искър тъй като тя най-голямата река на изток от Морава .

На юг от Стара планина е дадена част от Тракия. Под наименованието Тракия е изписано Романия (Romania). Това е първата карта в която се среща макронимът Романия. Той се появява още през XV в и е тясно свързан с османското административно деление. Най-голямата административна единица в Османската империя е еялетът начело на който стои бейлербей (бей на бейовете). Той от своя страна се дели на санджаци или ливи¹⁴⁷, които пък се поделят на нахии. Санджакът, в който се намирало седалището на бейлербея се наричал паша и често носил наименованието на самото бейлербейство.

След превземането на Адрианопол (1362 или 1371) османските владения на север от Дарданелите били обособени в еялетът Румили, което в превод означава ромейска земя. До завладяването на Буда през 1541 г. в еялетът били включени всички европейски територии на османците. Първоначалните седалища на бейлербея били Галиполи (тур. Гелиболу) и Пловдив (тур. Филибе). След превземането на Константинопол през 1453 г. то е изместено в Одрин (тур. Едирне), от XVI в. в

---

¹⁴² Hulsium Levinum Chronologia hoc est brevis descriptio rerum memorabilium in provinciis hac adiuncta Noribergar 1597 p.32

¹⁴³ Hulsium Levinum Chronologia hoc est... p.57

¹⁴⁴ Hulsium Levinum Chronologia hoc est... p.59

¹⁴⁵ Данова П. България и българите в италианската... с.93

¹⁴⁶ Данова П. България и българите в италианската... с.102

¹⁴⁷ Санджак е на турски, а лива на арабски. И двете думи означава знаме. Начело на санджакът стоял санджакбей

София¹⁴⁸, а от 1846 г. в Битоля. С вилаетската реформа от 1864 г. Румилиският еялет е разформиран.

Най-големият санджак в него е т.нар. Паша санджак, обхващащ поречието на р. Марица, Родопския масив, Беломорието, Вардарската долина до западномакедонската планинска верига. Санджакът бил под непосредственото управление на Румелийския бейлербей, поради което известно време наричан още и Румили¹⁴⁹. В последствие границите му многократно са променяни, но макронима по отношение на Тракия и Македония се запазва сред населението чак до края на XIX в.. Тъй като западноевропейците са се движели по диагоналния път Виа Милитарис, са останали с впечатлението че само Тракия се нарича Румили и поради тази причина го отъждествяват с някогашната римска провинция, като само го заменят с латинското Романия.

Третата карта, в която са включени български земи е *Noua Graecia secundum omnes eius regiones & prouincias citra ultra & Hellespontium*. Тук всичко е изцяло възпроизведено според Птолемеовите карти, като до Тракия е добавено и Романия.

Четвъртата карта е включена към главата *Transsylvania Ungarici regni prouincia*.¹⁵⁰ Тук границите на отделните области не са ясно очертани. България е поместена между Стара Планина, Дунав и градовете Белград (*Krieches wysse*) и Никопол. Територията между Никопол и Русе (*Russi*) е дадено като част от Влахия, между Русе и дунавските делти е определен като Расция (*Raetzen*). Сърбия пък (*Sirfy*) е поместена на мястото на Славония, т.е между реките Сава, Драва и Дунав. На юг от Стара планина е дадена Тракия, на запад от нея „между Струма и Вардар,-Мигдония, а от Вардар до Адриатическото крайбрежие-Македония. Южните области очевидно за взети от „Географията“ на Птолемей. По-интересен е въпросът за земите между Дунав и Стара планина. Съставителят на картата явно не е бил запознат с географията на региона и поради това е допуснал множество грешки. Вероятен извор тук е Йоханес Шилтбергер, като картографът е компилирал описанието на трите Българии с това на битката при Никопол. Тъй като рицарите на Сигизмунд навлизат най-напред в България, то затова и тя е най на запад. Средният район, където се намира Никопол, е включен към Влахия, тъй като на страната на унгарския крал активно участва влашкият господар Мирчо Стари(1386-1394;1397-1418). Вероятно в представите на картографа, той е отвоювал собствени земи покорени преди това от османците. Най на изток е поставена Расция заради сръбският деспот Стефан Лазаревич (1389-1427), който се намесва в битката на страната на султан Баязид I (1389-1402).Явно картографът е решил, че е дошъл от изток.

След Мюнстер, друг който се занимава с картографиране на българските земи е венецианецът Джакомо Гасталди (ок.1500-1566). През 1560 г. той съставя голяма карта на Балканите, състояща се от четири панела. Сред източниците при съставянето и могат да се посочат „Космография“-та на Мюнстер, портулана на Делорто или някой негов препис, и най-вече сведения събирани от пътешественици, търговци, дипломати.

Всъщност във Венеция, където работи Гасталди, посланиците били задължени да правят доклади, в които да се опише „разположението на страната, стари и нови граници, къде се намира...административни единици или епископии, по-важни градове и пристанища, дължина на големите реки, планини, проходи...“¹⁵¹ Явно тези доклади са били сред главните източници на Гасталди.

---

¹⁴⁸ Тодоров Н. Балканският град XV-X-XIX в. С.1972 с.25

¹⁴⁹ Тодоров Н. Балканският град....с.26

¹⁵⁰ Münster S Cosmographia Basel 1552 v.VI p.918

¹⁵¹ Данова П. България и българите в италианската...с.140

Въпреки че е смятан за голям авторитет в своето време, картата му на Балканите изобилства от грешки. Дадени са несъществуващи планини, объркани са разположенията на много населени места и реки.

Западната граница на България започва от устието на р. Велика Морава, движи се в южна посока по реката, след което минава по р. Българска (Южна) Морава, която Гасталди бърка с Нишава, а оттам по р. Ябланица.

На север от Дунав в крайбрежната зона между р. Олт (Aluta) и град Северин (Seuiriane-дн. Турну Северин) Гасталди поставя втори надпис България. Така всъщност има дадени две Българияи.

Северната граница на южната България е по р. Дунав между устието на р. Велика Морава и на р. Огоста (Susoia). Наименованието Susoia е изопачено от античното име на р. Искър-Oscius. Гасталди слива Искър (Ischra) с Огоста като смята първата за приток на втората. Източната граница се движи изцяло по р. Огоста, но нейното течение е дадено грешно. Представено към реалното разположение от извора на Огоста мислена линия по Петроханския проход до извора на р. Нишава до към Цариброд, след което преминава по р. Суковска и от извора и по мислена линия се прехвърля на извора на р. Струма и се движи по течението на реката до към Благоевград (Vazar-тур. Джумая). На юг от него Гасталди дава планината Cugoize mons, която включва планините Осоговска, Патрица, Голяк.

В най-южните части на така описаната територия е поместена областта Тиквеш (Tiques). В действителност самата област се намира на юг от локализацията на Гасталди, по долината на Речка река около градовете Кавадарци и Неготино.

Източно от р. Susoia, южно от Дунав и западно от р. Cius е представена областта Силистра. Cius вероятно е изопачено от споменатата от Птолемей Ciabrus. Приравнена към съвременното състояние тази река би следвало да отговаря на Янтра, но е изместена на изток и е доста по-дълга от реалната. Според Гасталди тя минава покрай Bilz (вер. от Блисна-крепост при дн. с. Калугерово общ. Симеоновград), Temeno (?), Ziziraz (вер. изопачено от Царовище известно още и като Стринава, крепост около дн. с. Куманите, общ. Дряново), Търново (Ternoua-дн. Велико Търново), Bulg (вер. с. Българене-общ. Ловеч), Russi (дн. Русе) и се влива в Дунав при гр. Drimago, намиращ се срещу град Браила (Briolan).

Южната граница на областта Силистра минава по планината Веселица (Vessellica), което би следвало да отговаря на Ихтиманска средна гора, и по мислена линия до-Vazar(дн. Благоевград)

На изток от Силистра между Дунав, Марица и Черно море са поместени две области Загора (Sagora) и Сирфия (Syrfia), като границата между тях е несъществуваща река, която започва от Мангалия (Pangala), движеща се почти по права линия в източна посока.

На юг от Марица, между Черно и Егейско морета и на изток от р. Струма Гасталди помества областта Романия (Romania). На запад от линията Българска (Южна) Морава-Ябланица е дадена областта Толпица (Topliza). За нейна западна граница е определена р. Топлица, чието местоположение според картата се различава от реалното. Според Гасталди р. Топлица се влива в Морава при гр. Парачин (Parechim), след това се движи по съвременните реки Сръбска (Западна) Морава и Расика, и достига до най-източните склонове на планината Копаоник. За южна граница на областта служи т. нар. Сребърна планина (Monte Argentato). Под това име се е наричала планината Рогозна, намираща на 10-12 км. югозападно от гр. Нови Пазар, където е имало сребърни мини. Според картата обаче тази планина е доста по дълга от реалната като достига чак до Голяк планина.

Районът между реките Вардар и Струма, включително и целия Халкидически

полуостров Гасталди определя като кралство Ямболи (Iamboli regi). П. Коледаров изказва хипотезата, че първоизточника на това име са портуланите и по-точно дадения в тях град – Ponto de Lambolo (П. Висконте-1320) или Chano del Noubolo (Андреа Бианко-1336/1348), в основата на който стоял античния Амфиополис намиращ се на левия бряг на р. Струма при дн. село Неохари.¹⁵² Далеч по вероятно е да се е получило наслаждане на сведения за името на селището Ямболи или Емполи както се е наричало по-рано населеното място намиращо се в близост до древния Амфиопол.¹⁵³ и областта Девол- на гръцки Διάβολι, намираща се западно от Костур и Лерин. В действителност тези два географски обекта се намират далеч един от друг, но както става ясно и от други локализации в тази карта, Гасталди не е разполагал с точни данни за местонахождението на много от топонимите, което го е принуждавало да импровизира.

Зоната между Сребърната планина, р. Вардар, пл. Пинд, р. Бистрица (гр. Алиакмон) и Егейско море е обособена в провинция Македония (Macedonia prov.), а територията между р. Бистрица, пл. Пинд, р. Пиниос е поместено кралството Коменолитари (Comenolitari regi). Въпросната всъщност област обхваща северна Тесалия. Според П. Коледаров името идва или от планината Камена, или от името на областта Костенария (югозападно от Костур).¹⁵⁴ Тази хипотеза е неубедителна. Коменолитари е словосъчетание, което в превод от гръцки (Κομμενων λεθαρι), означава „разсечена скала“. В действителност това е гръцкото наименование на прохода Гярпери намиращ се в планината Ления¹⁵⁵ (дн. Албания) до с. Душари, източно от гр. Берат.

Явно Гасталди не е знаел подробности около този ороним и е решил, че това е име на област, което най-вероятно прикача към санджака Трихала (Трикала). Това се доказва от факта, че и съседните т.нар. кралства като брой точно съвпадат със съществуващите санджади- L'iana regi- Яниа (Янина, Йонанина), Livadia regi¹⁵⁶ – Агрибос (Халкис), Canina regi- Авлона (Вльора), Tamoriza regi- Елбасан и Albania regi- Охри (Охрид).

Тъй като Гасталди ползва различни източници то и картата му има компилационен характер, но се забелязва че дава предимство на сведенията от пътешественици (търговци и дипломати). Той ясно поставя като граница между България и Сърбия р. Морава, факт засвидетелстван от всички западноевропейци пътували по Виа Милитарис. Позовавайки се на Делорто той слага и втора България в района на дн. румънска област Олтения, известна още и като Малка Влахия, въпреки че в средата на XVI в. няма сведения тя да се е наричала така. Доказателство че е ползвал портулана на Делрото е включването в картата на гр. Дринаго. Вероятно смесвайки го с Дорусторум, от Птолемей, той го локализира значително на изток.

Базирайки се на картата на Трансилвания от Мюнстер, Гастали разделя българските земи на север от Стара планина на три основни части. Първата нарича България, а втората Силистра- по името на едноименният османски санджак, макар че не е знаел къде точно се намира. Така например той локализира град Силистра доста на юг от Дунав, на р. Осъм (Abiz-изопачено от рим. наименование на реката Asamus)

Компилирайки Мюнстер и устни сведения за черноморското крайбрежие на българските земи, Гасталди разделя третата част на две области. На юг той поставя Загора, добре известна от множество венециански документи, а на север-Сирфия. Както вече стана дума под това наименование в средновековните немски извори се разбира

---

¹⁵² Цит. по Коледаров П. Името Македония.... с.108

¹⁵³ Butler S. Geographia classica, or, the application of antient geography to the classics Philadelphia 1831 p.120

¹⁵⁴ Цит. по Коледаров П. Името Македония.... с.108-109

¹⁵⁵ Leake W. Travels in northern Greece v.1 London 1835 p.348-349

¹⁵⁶ Името на областта идва от едноименния град, находящ се в Беотия.

Сърбия. Както вече бе споменато Мюнстер я поставя в района на Сремската област, а южно от делтите на Дунав-Расция. През XVI в. под името Расция вече се е разбирала областта Бачка, заради голямото количество сърби заселили се там поради османските нашествия. Поради тази причина Гасталди поставя този макроним, само че като Rasciani, в района на Бачка, а южно от делтите на Дунав-Сирфия. Той определено не е знаел значението на Сирфия и е сметнал, че Мюнстер е допулнал грешка като е разменил двата макронима. Извършвайки корекцията Гасталди без да знае допуска грешка наричайки Сърбия територия, която никога не се е наричала така. Позовавайки се на устни сведения той включва и области като Тиквеш, Топлица, Романия, Ямболи и т.н. Всъщност Гасталди утвърждава в картографията наименованието Романия по отношение земите на римската провинция Тракия. Този макроним се запазва дори до XX в.

Знаменитият нидерландски картограф **Абрахам Ортелиус** (1527-1598), включва картата на Гасталди в атласа си *Theatrum Orbis Terrarum*. Българските земи са представени в две карти. Първата е озаглавена „Карта на Романия (някога наричана Тракия) и околните кралства България, Влахия, Сирфия и т.н.“ и обхваща района между Дунав и Стара Планина, както и Тракия. Среца се в изданията на атласа от 1584, до 1614 г. Втората- „Съвременно представяне на цяла Гърция според днешното положение“ Включена е в изданията на атласа от: 1570 до 1614 г. Представена само Македония.

В общи линии Ортелиус запазва почти всичко от картата на Гасталди, като само добавя още населени места и намалява планините. Позовавайки се на Птолемеевите карти, той създава една несъществуваща планинска верига в посока изток-запад която пресича Балканите по средата. Тя започва от една точка между Бургас (Pogo- от Pirogos) и Созопол (Sossopoli), но в действителност се има предвид Източна Стара планина. След нея включва Сърнена, Същинска и Ихтиманска Средна гора, най-източните и южни склонове на Рила, Осоговската планина, Патарица, южните склонове на Лисац планина, Голяк планина, южните склонове на Копаоник, северните склонове на Мокра и Беласица планина. Тази верига е разделена на четири планини, които в посока изток-запад са: Родопи (Rhodope), Веселица (Veselliza)¹⁵⁷, Куроизе или Куратица¹⁵⁸ (Curoize; Curatiza) и Сребърната планина (Monte Argentato)

В цветните издания на картата с цветове са дадени римските провинции според Птолемея, но не са дадени наименования. Областите Загора, Сирфия и Силистра са оцветени в един цвят и това трябва да отговаря на Долна Мизия. Романия е оцветена в друг цвят, тъй като това би трябвало да е Тракия. Областите Ямболи, Македония Коменолитари, Янна, Ливадия, Канина, Тамопица и Албания, т.е. земите между Сребърната планина и Пелопонес, са оцветени в отделен цвят, тъй като се отнасят към провинция Македония. Оцветени в един цвят са и северната България и влашките земи до р. Телеорман (Telsch). Вероятно се има предвид провинция Панония.

В картата на Европа, която присъства във всички издания на атласа, т.е. от 1570 г. нататък, България е дадена с други граници, а именно между Дунав, Искър, Стара планина и Черно море. Тук Ортелиус се е подчинил на широко разпространеното по това време схващане, че Птолемеевата р. Siabrus в действителност е Искър.

Наред с Ортелиус друг картограф от XVI в., правил карти на Балканите е Герхард Кремер-Меркатор (1512-1594). Известността му се дължи най-вече на разработената от него през 1569 г. т.нар цилиндрична проекция, която се използва и до

---

¹⁵⁷ Вероятно се има предвид ридът Веслец, който обаче се намира много по на севере, отколкото го дават Гасталди и Ортелиус. Той е на север от гр. Мездра и на изток от гр. Враца.

¹⁵⁸ Куратишката планина в действителност се намира значително по на юг- на двадесетина километра източно от Охрид по посока Битоля.

днес. През 1554 Меркатор издава голяма, шест панелна, карта на Европа. Българските земи в нея са дадени много неясно. Надписът България е поставен между р. Искър на изток и измислена планина на запад, находяща се югозападно от Голубац. На юг от Стара планина е изписано Тракия. Земите между р. Вардар, планината Пидн и Пелопонес са наречени Гърция.

През 1578 г. Меркатор издава атлас, който претърпява няколко издания. Карти на Балканите са включени в изданията от 1588 г. нататък. Българските земи са представени в три карти. Първата е озаглавена „Влахия, Сърбия, България, Романия”, а втората – „Гърция” и третата – „Македония, Епир и Ахия”. Картите силно са повлияни от тези на Ортелиус.

Западната граница на България е р. Морава и р. Нишава. Само че копирайки Ортелиус, Меркатор разменя местата на тези две реки. За най-южен град по тази граница е посочен Varlaga, което би следвало да е с. Варвара, което в действителност се намира на р. Вардар в източните поли на Шар планина, но е в близост до извора на р. Морава в планината Черна гора. Прехвърлено към реалното състояние западната граница на България според Меркатор би трябвало да е линията Велика Морава-Българска (Южна) Морава. Южната граница е измислена планинска верига включваща приблизително планините Черна гора, Мотина, Осоговска планина, Влахина планина, южните склонове на Рила, Ихтиманска, Същинска и Сърнена Средна гора, и северните склонове Източна Стара планина. От тук границата минава по Провадийска река до вливането и в Черно море.

Северната граница на България минава изцяло по р. Дунав от устието на р. Велика Морава до дунавските делти. Зоната между градовете Мангалия (Pangalia) и Варна е обозначена като Сирфия. На юг от линията Средна гора-Източна Стара планина-Провадийска река и на изток от р. Места е поставена областта Романия. Районът разположен приблизително между р. Провадийска и р. Ропотамо е наречен Загора.

Границата на Македония започва от устието на р. Места, след което се движи по реката, оттам минава по южните склонове на Рила, оттам по планините Влахина, Осоговска, Мотина, Черна гора, Шар, Бабушница, Кораб, Стогово, Илинска планина, Баба планина, Войноба (Войон) планина, Пинд. На юг границата по измислена планинска верига, която на практика представлява долината на р. Сперхиос (Сперхей).

Следвайки Ортелиус Меркатор разполага в Македония съставните области-Ямболи (северно от Солун), Тиквеш (северно от Кратово) и Коменолитари (северно от Трикала (Tricssa). Охридско е даден към Албания.

В западноевропейската картография от края на XVI и първ. половина на XVII в. става особено популярен и друг модел на границите на областите на Балканите. Неговото начало е поставено още в средата на XVI в. от Себастиан Мюнстер. Според него България обхваща земите между Дунав, Стара Планина, Черно море и р. Искър. Последната се възприема като Птолемеевата Siabrus, която делеяла Горна от Долна Мизия. Този модел е използван през 1570 г. от Абрахам Ортелиус в картата му на Европа, за която стана дума. Картата на Мюнстер е използвана и в книгата на Джузепе Розачо „Светът и неговите части, т.е. Европа, Африка, Азия и Америка”, издадена във Флоренция през 1592 г.

През 1650 г. холандският картограф Йохан Данкертс съставя картата „Кралство Унгария, Гърция, Морея и областите, в които някога се разпростирани християни” Тук западната граница на България минава по една линия между Дунав и Стара планина разположена приблизително по средата между реките Искър и Огоста. Земите западно от тази линия са причислени към Сърбия, която достига на запад до линия свързваща устието на Дрина с Прен планина в Херцеговина.

Северната граница на България е по р. Дунав до делтите, а източната-Черно море. Южната започва южно от Несебър, движи се в югозападно направление до Бакаджиците, след това по Светиниколските възвишения достига до Сърнена гора, оттам по източните склонове на Ихтиманска средна гора и Рила, след което по южните склонове на Рила, Осоговската планина, Краище, Белава, Чипровската планина

Областта Романия е локализирана между Стара планина, Черно, Мраморно и Бяло морета, а на запад е дадена линия приблизително отговаряща на коритото на р. Места. Границите на Македония копират тези от картите на Ортелиус.

Същият модел използва друг представител на холандската картографска школа-Фредерик де Вит (1630-1706) в картата „Ново описание на цяла Унгария Трансилвания, Сърбия, Романия, България, Влахия, Молдова, Славония, Хърватия, Босна, Далмация и голяма част от р. Дунав” издадена ок. 1680 г. Северната граница на България започва от устието на р. Искър и завършва с ръкава Св. Георги, а източната е Черно море. На юг границата започва от Бургаския залив минава по Бакаджиците и излиза приблизително на Сливенската планина, след което минава по билото на Стара планина, съставена според Вит от планините Хемус и Сребърната пл., до към Златишко-тетевенската планина, след което по източните склонове на Ихтиманска средна гора и Рила, южните склонове на Рила, Осоговската планина, Краище, Белава, Берковската планина, Козница и оттам на известно разстояние от левия бряг на р. Искър.

Романия е на юг от България, като западната и граница приблизително съвпада с р. Места. Македонската граница е приблизително р. Места, южните склонове на Рила, Осоговската планина, Карщак планина, Суха гора, Илинската планина, Баба палнина, Войноба планина. Южните части на областта не са показани на картата докъде достигат. Българските земи на запад от р. Искър са дадени като част от Сърбия.

Освен в холандската школа този модел на българските области се използва и от френските картографи. Това се вижда от картите на Никола Самсон-баща (1600-1667)- „Владенията на Турската империя в Азия”-1650 г., „Северните части на Европейска Турция”-1651, „Владенията на Турската империя в Европа”-1655. или пък от картата на Пиер дьо Вал (1618-1683) – „Великото кралство Унгария...”-1687 г. Областното деление тук по нищо не се различава от това в картата на де Вит. Само южната граница на Македония минава по Олимп.

Корекция на модела прави синът на Никола Самсон, носещ същите имена като баща си повече известен като Никола Самсон-син (1626-1648) За основа при определянето на границите на балканските области то използва османското административно деление и по-точно санджаците. Така България обхваща санджаците Видин, София, Никопол и Силистра. Тъй като към тези санджаци са се числели и османските владения на север от р. Дунав, а именно Северин (дн. Дробета Турну Северин), Турну (дн. Турну-Мъгурели), Гюргево и Браила, то те са включени към България. Поради липса на достатъчно информация Самсон преувеличава границите на отвъд дунавските османски владения.

Западната българска граница започва източно от Кладово (Novigrad), движи се по най-източните склонове на Мироч планина и планината Делийован, след това по западния бряг на р. Тимок, Бели Тимок и Търговищки Тимок до към Кална оттам по права линия пресича планината Белава приблизително по средата на отсечката Пирот (Cherquiöi-т.е. Шахир-къой)-Бела палнка (Mehemet Basha Palanka), след което минава по билата на Влашката пл., Гребен, Голо бърдо, Верила, Централна и Източна Рила, Раковица, Ветрен, източните склонове на Ихтиманска средна гора, билото на Същинска средна гора до към Тетевенската планина, от където се движи по билото на Стара планина в източна посока до към Сливенската планина, след което минава по Бакаджиците и завършва при Созопол.

Границите на Романия и Македония са идентични с тези на Вит и Самсон-баща. Романия според Самсон-син се дели на санджаците Кърклисе, Константинопол и Галиполи. Всъщност Самсон не е познавал добре административното деление на Европейска Турция. Така например западните части на Романия реално е била част от Софийският санджак. Санджак Константинопол няма, но пък има Чирмен и Виза, които не са посочени от Самсон-син.

Моделът създаден от Никола Самсон-син се възприема и от други картографи- Николаус Висшер-син (1649-1702)- „Най-точна карта на Дунав и съседните области”- 1698 г., Герард (1650-1726) и Леонард Валк (1675-1755)- „България и Романия...”-1702 г. Йохан Баптист Хоман (1663-1724)- „Долната част на р. Дунав, в която са Трансилвания, Влахия, Молдавия, България, Сърбия, Романия и Бесарабия”-ок.1715 г., Георги Матеус Зойтер (1678-1757)- „Ново и точно начертание на Трансилвания, Молдавия, Влахия и България”-ок.1718 Тобиас Конрад Лотер(1717-1777)-„Ново и точно начертание на Трансилвания, Молдавия, Влахия и България”-ок.1770 и други.

Никола Самсон-баща редактира моделът на своя син, видно от картата му „Владенията на Турската империя в Европа”-1672 г. На първо място премахва отвъддунавските османски владения, прикачени към България и на второ изменя западната българска граница. Тя започва от Кладово, приблизително минава по източните склонове на Мироч планина и Дели Йован, движи се почти по права линия до към Ниш, като го заобикаля на изток минава по билото на Пасяча планина от там продължава в южна посока до планината Жеговац, от където минава по билото и, а от там по билото на Шар планина и Рудока планина.

Този модел също получава популярност сред картографите от края на XVII и XVIII в. като например Гийом Сансон – „Кралство Унгария и владенията, които принадлежат на неговата корона”-1691 г., Гийом дьо л'Ил (1675-1726)- „Карта на Унгария”-1703 г. Боденер-„Унгария заедно с околните земи до Черно море и Константинопол”-ок.1718 г., Адам Йонатан Фелсекер-„Карта на театъра на военните действия за 1737 г.” -1740 г., Георг Кристоф Килиан (1709-1780)-„Унгария с околните земи до Черно море и Константинопол”-ср.XVIII в.и други.

В края на XVII в. се появява и коригиран вариант на модела на Н.Самсон-баща. Тук западната граница на България започва от устието на р.Тимок и се движи по Тимок и Бели Тимок до мястото където се влива Свърлишки Тимок оттам пресича Свърлишката планина заобикаля източно Ниш и оттам нататък следва модела на Самсон-баща. Една от най-старите карти с този модел е на Йохан-Христоф-Шрайберн (1676-1750)- „Карта на Романия с Дарданелите, България и Сърбия”-кр.XVII в. Този вариант се среща сравнително по-рядко- например картите на Йохан Матиас Хазе (1684-1742)-„Кралствата Унгария, Хърватия, Далмация, Сърбия България”-1744 г. и други. Причината за корекцията тук е спазването на правилото че границата между България и Сърбия трябва да минава по река, чийто прототип е Птолемеевата *Siabrus*.

В началото на XVIII в.се появява още един модел на границите на българските земи. За основа тук се използва моделът на Н.Самсон-син. Граница на България минава плътно по р.Тимок-Бели Тимок, пресича Свърлишката планина и планината Белава приблизително по средата минава западно от Пирот, оттам по билата на Влашката пл., Гребен, Голо бърдо, Верила, Централна и Източна Рила, Раковица, Ветрен, източните склонове на Ихтиманска средна гора, билото на Същинска средна гора до към Тетевенската планина, от където се движи по билото на Стара планина в източна посока до към Сливенската планина, след което минава по Бакаджиците и завършва северно от Созопол. При Македония и Романия няма разлики със Самсон-син.

Този вариант се утвърждава като най-често използван през XVIII в.- Йохан ван дер Бруген (1676-1744)-„Кралство България”-1737 г. Йохан Якоб Лидл (1696-1771)-

„Точна карта на кралствата Горна и Долна Унгария, Славония, Хърватия, Далмация, Босна, Сърбия, България и Романия”-1740, Йохан Михаел Пробст (+1809)-„Нова и точна карта на кралствата подчинени на Унгария..”-1771 и др.

Към края на XVIII в. с натрупването на все повече знания за географията на Балканите и за границите на санджаците този модел се коригира. В картата на Джовани Антонио Рици Дзанони (1736-1814)- „Провинция България и Румелия” (1781) българската граница започва на запад от устието на р. Тимок, след което минава по Тимок-Бели Тимок-Свърлижки Тимок, Свърлижката планина, оттам западно от Пирот , през колтовината Забърге (Забълдие), Мала планина, Софийската планина, Мургаш по северните склонове на Стара планина до към Сливенската планина и оттам по р. Луда Камчия и Камчия до Черно море. Северозападната граница е дадена приблизително по линията Мангалия-Расово , а територията до делтата на р. Дунав е прикачена към Бесарабия. Последното не се забелязва при другите карти. Основната разлика обаче е изместването на южната граница на България на север, което е свързано с границите на санджаците Видин, Никопол (Нигболу) и Силистра.

Франц Йозеф фон Райли (1766-1820) в неговите две карти на България (1791 г.), на Румелия (1791) и Македония (1792) дава следните граници на българските земи.

България- започва от устието на р.Тимок движи се по нея до към гр.Зайчар, след което пресича Ртан планина, минава по Свърлижката планина , по Белава, оттам западно от Пирот , по билата на Влашка планина, Вискяр, Люлин, Витоша, Плана и Черни рид, южните склонове на Същинска средна гора, а оттам по билото на Стара планина до към Сливенската планина, след което по реките Луда Камчия и Камчия до Черно море. Северната граница минава изцяло по р.Дунав.

Романия – между България (север), Черно море (на изток), Бяло и Мраморно море (на юг). Западната граница започва от устието на р. Места и се движи изцяло по реката, оттам минава между планините Пирин и Рила, след което се прехвърля по горното течение на р. Струма и оттам до Люлин планина.

Македония-източната и граница съпада със западната на Романия. От планината Люлин на северозапад по планините Вискяр, Влашка планина пресича Белва , минава северно от Бела паланка, по билата на Сува планина , Гарина и Лисац планина, минава източно от гр. Враня, оттам по билата на планините Мотина, Жеговац, Църноева планина, Суха гора, Илинската планина, Баба планина, Грамос, Пинд, Отрис. С други думи към Македония Райли включва и Тесалия.

Английският картограф Клемент Куртвейл в кратата си „Европейска Турция и Унгария” (1799 г.) използва модела на Райли, но измества югозападната граница на България на север , т.е. Свърлижка планина, Белава, Видлич, Козница, Врачанска планина, Ржана, Голема планина, Мургаш, Гълъбец, Същинска средна гора и по билото на Стара Планина. По този начина София и района около нея минава към Македония.

В самият край на XVIII в. е създаден нов модел на областно деление на европейските владения на Османската империя, който е застъпен в редица карти от 90-те години на XVIII и началото на XIX в.¹⁵⁹ Според него западната граница на България започва от устието на р. Тимок, минава по Тимок-Черни Тимок, Ртан планина, Чипровската планина, Берковската планина,Чепън, Мала планина, Софийската планина, Ржана, северните склонове на Врачанската планина, Веслец, пресича Драгоица, минава по билата на Лисец и Лествица, пресича Златишко-тетевенската планина и Същинска средна гора, минава северно от гр.Пазарджик , след което се движи по р. Стряма до към с.Баня, оттам по билата на Троянската, Калоферската,

---

¹⁵⁹ Richard Holmes Laurie & Whittle: A New Map of Turkey in Europe Divided into All Its Provinces; With the Adjacent Countries of Europe and Asia...1794; John Cary A New map of Turkey in Europe -1801; A.Arowsmith . A map of the environs of Constantinople 1801-1804 и др.

Шипченската, Тревненската, Елено-Твърдишката, Сливенската, Стидовската, Карнобатската и Емоинската планини до нос Емине. На север границата минава изцяло по р. Дунав до делтите му, а на изток-Черно море.

Земите южно от България са обособени в огромната област Романия. Нейната западна граница започва приблизително около връх Миджур, пресича р. Нишава северозападно от Пирот, пресича Суха планина и Гарина, движи се по билото на Лисац планина, след което по Патарица, Мотина, Жеговац, Шар-планина, Бабушница, Кораб планина, южните склонове на Суха планина и Карачица, минава западно от Прилеп и Битоля, след което по Баба планина, Пинд и чак до Пелопонес.

Характерното за този модел е че областта Романия излиза от границите на античната провинция Тракия като включва също Македония и Тесалия. Причините за тази промяна се крият в разширяването на информацията за административното делене на Османската империя. Романия вече заема границите на еялета Румили, а България на еялета Силистра. Всъщност към Румили влизат и дадените в картата като самостоятелни области- Сърбия, Албания и Морея, но очевидно картографите не са разполагали с достатъчно информация за това.

Деветнадесетият век разширява значително информацията за географията на Европейска Турция и за административното делене на Османските владения. Много от заблудите на предходните епохи се изживяват. Броя на издадените атласи и карти значително нараства. Върху границите на областите все повече влияние започват да играят тези на санджаците и вилаетите, както и държавните граници на ново възникналите държави-Гърция, Сърбия, Черна гора.